

הכנסת

מרכז המידע והמחקר

נתונים על
שוויון הזדמנויות בחינוך
מגיל הגן ועד לאוניברסיטה

מוגש לוועדה לזכויות הילד

י"א בתשרי תשס"ז

3 באוקטובר 2006

כתיבה: אתי וייסבלאי

אישור: שרון סופר, ראש צוות

הכנסת, מרכז המידע והמחקר

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

תוכן העניינים

1	<u>1. תמצית</u>
2	2. מבוא
4	3. פערים בגיל הרך
4	3.1 לפי מגזר
5	4. פערים בהישגים לימודיים
6	4.1 לפי מגזר
6	4.2 לפי סוג הפיקוח
7	5. פערים בשיעור הלומדים
7	5.1 לפי מגזר
8	5.2 לפי יישוב
9	5.3 לפי סוג הפיקוח
9	5.4 לפי מגזר
9	6. פערים בזכאות לתעודת בגרות
10	6.1 לפי מוצא
11	6.2 לפי מגזר
12	6.3 לפי יישוב
13	6.4 לפי סוג הפיקוח
14	6.5 לפי מגזר
14	7. פערים בהישגי בחינות הבגרות
14	7.1 לפי מוצא
16	7.2 לפי מגזר
17	7.3 לפי יישוב

18	7.4 לפי סוג הפיקוח
18	7.5 לפי מגדר
19	8. פערים בהשכלה גבוהה
19	8.1 לפי מוצא
20	8.2 לפי מגזר
21	8.3 לפי יישוב
21	8.4 לפי סוג הפיקוח
22	8.5 לפי מגדר
22	9. פערים בהקצאת משאבים
23	9.1 לפי מגזר
24	9.2 לפי יישוב
25	9.3 לפי סוג הפיקוח
25	10. פערים בהשכלת מורים
25	10.1 לפי מגזר
26	11. הישגי תלמידים במבחנים בינלאומיים
28	12. מקורות

מסמך זה נכתב לבקשת הוועדה לזכויות הילד, ויובאו בו נתונים בנושא שוויון הזדמנויות במערכת החינוך בישראל מגיל הגן ועד לאוניברסיטה. המסמך יתמקד בשמונה קטגוריות: **הגיל הרך, הישגים בחינוך היסודי והעל-יסודי, שיעורי נשירה, זכאות לבגרות, הישגים בבחינות הבגרות, השכלה גבוהה, השכלת מורים והקצאת משאבים**. בכל אחת מן הקטגוריות יובאו נתונים המעידים על פערים ואי-שוויון בצירים המרכזיים החוצים את החברה הישראלית: **מוצא עדתי** – ההורים ילידי אירופה ואמריקה או ילידי אסיה ואפריקה; **מגזר** – יהודי, ערבי, דרוזי או בדואי; **יישוב** – יישובים מבוססים ושאנים מבוססים, עיירות פיתוח ויישובי פריפריה לעומת יישובי המרכז; **סוג הפיקוח** – ממלכתי, ממלכתי-דתי וחרדי; **מגדר** – תלמידים ותלמידות, גברים ונשים. כמו כן יובאו תוצאות מבחנים בין-לאומיים המעידים על מצבה של ישראל בתחום החינוך ועל הפערים בחינוך לעומת מדינות אחרות.

יש לציין, כי בנושא קיימים הבדלים משמעותיים בין נתונים שהתקבלו ממקורות מידע שונים (משרד החינוך, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומחקרים עצמאיים), במידת האפשר הוצגו נתונים סותרים זה לצד זה.

1. תמצית

מתן שוויון הזדמנויות לילדים בעלי רקע מגוון הוא אחת המטרות המוצהרות של מערכת החינוך בישראל. ואולם, בפועל הפערים בין קבוצות אוכלוסייה גדולים. ההשוואה שנערכה במסמך זה בין מגזרים בחברה הישראלית מעידה על אי-שוויון במשאבים המוקצים למגזרים שונים ובהישגים של מגזרים אלו. לעתים קרובות, הפערים מתחילים להופיע כבר בגיל הרך והולכים ומתרחבים אחר כך, עד להשכלה הגבוהה.

• **המגזר הערבי** – מערכות החינוך במגזר הדרוזי, הערבי והבדואי מופלות לרעה לעומת מערכות החינוך במגזר היהודי בכל שלבי החינוך.

בגיל הרך הטיפול בילדי המגזר הערבי נעשה בדרך כלל בבית. מספר המסגרות לגיל הרך בפיקוח משרד התמ"ת במגזר הערבי קטן מאוד.

בבית-הספר היסודי ובחטיבות הביניים – הישגי תלמידים במגזר הערבי במקצועות שנבדקו בבחינות המיצ"ב נמוכים ב-15 עד 30 נקודות מהישגי תלמידים במגזר היהודי. הפערים הולכים ומתרחבים מכיתה ד' עד כיתה ח'. המקצועות שבהם הפערים גדולים במיוחד הם אנגלית ומדע וטכנולוגיה. בכמה מקצועות הישגי המגזר הדרוזי גבוהים יותר משל המגזר הערבי, ואילו המגזר הבדואי חלש במיוחד בכל המקצועות.

בחטיבות העליונות שיעור הנשירה במגזר הערבי כפול משיעור הנשירה במגזר היהודי. למרות העלייה בשיעור הלומדים בי"ב בכל המגזרים, יש פער של למעלה מ-10% בין שיעור הלומדים בי"ב במגזר היהודי לשיעורם במגזרים האחרים.

שיעורי **הזכאות לבגרות** במגזר הערבי נמוכים ב-20% עד 30% משיעורם במגזר היהודי. זאת, על אף העלייה בשיעורי הזכאות לבגרות בשנים האחרונות, עד שנת 2004. פחות מרבע מבני ה-17 במגזר הערבי זכאים לתעודת בגרות. כ-30% ממסיימי י"ב במגזר הערבי הם בעלי תעודה שמאפשרת להם להתקבל ללימודים אוניברסיטאיים, לעומת כמחצית ממסיימי י"ב במגזר היהודי.

במגזר הערבי שיעור הלומדים באוניברסיטאות ומקבלי התארים נמוך ביותר. כרבע מן הערבים בני ה-25 עד 34 הם בעלי השכלה על-תיכונית או אקדמית, לעומת כ-60% מן היהודים בגילים אלו.

בכל הנוגע למשאבים של מערכת החינוך נמצאו פערים גדולים בין המגזר היהודי למגזרים אחרים. במגזר הערבי יש מחסור מתמשך בכיתות לימוד, ומספר התלמידים הממוצע בכיתה גדול מבמגזר היהודי. נוסף על כך, מספר השעות הממוצע לתלמיד וממוצע השעות השבועיות לכיתה נמוך. מורים במגזר היהודי משכילים יותר מעמיתיהם במגזר הערבי.

• **מוצא התלמיד** – יש פערים ניכרים בין תלמידים ממוצא מזרחי לתלמידים ממוצא מערבי בכל הנוגע לזכאות לבגרות, לאיכות תעודת הבגרות ולרכישת השכלה גבוהה.

במחקר שנערך במכון ון ליר נמצא כי שיעור הזכאים לבגרות בקרב תלמידים שאחד מהוריהם יליד ארץ מערבית הוא הגבוה ביותר, וגבוה בכ-28% משיעור הזכאים של תלמידים שאחד מהוריהם יליד ארץ מזרחית (42%). שיעור התלמידים ממוצא מזרחי שתעודת הבגרות שלהם עומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות נמוך בכ-10% מהשיעור בקרב כלל התלמידים במגזר היהודי. פערים דומים נמצאו בכל הנוגע להמשך לימודים במסגרות על-תיכוניות. פחות מחמישית ממקבלי התארים בפקולטות למדעים מדויקים, לרפואה ולמשפטים הם ממוצא מזרחי.

• **יישוב המגורים** – ברוב הפרמטרים שנבדקו נמצא קשר ישיר בין מצבו החברתי-כלכלי של היישוב לבין הישגי התלמידים המתגוררים בו, ובכלל זה שיעור הלומדים, הזכאות לבגרות, איכות תעודת הבגרות והשכלה גבוהה. כך למשל יש פער של כ-20% בשיעור הזכאים לבגרות בין יישובים מבוססים לעיירות פיתוח. שיעור מסיימי י"ב בעלי תעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות גבוה יותר ככל שהאשכול החברתי-כלכלי של יישוב המגורים גבוה יותר. שיעור הרוכשים השכלה גבוהה עולה אף הוא ככל שהאשכול החברתי-כלכלי של יישוב המגורים גבוה יותר. כמו כן נמצא כי הקצאת משאבי משרד החינוך לבתי-ספר באזורים חלשים גבוהה יותר, אך לבתי-ספר באזורים מבוססים יש מקורות הכנסה נוספים ולכן ההכנסה לתלמיד גבוהה יותר.

• **סוג הפיקוח** – מן ההשוואה בין החינוך הממלכתי לחינוך הממלכתי-דתי עולה כי יש פערים קטנים לטובת החינוך הממלכתי ברוב הפרמטרים שנבדקו: הישגי התלמידים, הזכאות לבגרות ואיכות תעודת הבגרות. הישגי התלמידים בחינוך החרדי נמוכים במידה ניכרת בכל הפרמטרים שנבדקו: שיעורי הנשירה ממערכת החינוך הרגילה של חרדים גבוהים פי כמה משיעורם בסוגי הפיקוח האחרים, שיעור הזכאות לבגרות של חרדים הוא פחות מ-10% ושיעור מסיימי י"ב בעלי תעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות נמוך ביותר – כ-3%.

עם זאת, בדיקת הקצאת המשאבים לפי סוג הפיקוח מעידה כי בחינוך הממלכתי יש יותר תלמידים בכיתה מאשר בחינוך הממלכתי-דתי והחרדי. כמו כן, הקצאת המשאבים פר תלמיד גבוהה יותר בחינוך החרדי.

• **מגדר** – שיעור הלומדים, שיעור הניגשים למבחני בגרות, שיעור הזכאות לבגרות והישגי הבגרות גבוהים בקרב בנות מאשר בקרב בנים. עם זאת, איכות תעודת הבגרות, אשר נבחנת בעמידה בדרישות הסף של האוניברסיטאות, במספר יחידות הלימוד ובמספר המקצועות בתעודה, גבוהה אצל בנים יותר מאשר אצל בנות. נשים ממשיכות בלימודים גבוהים בשיעור גבוה יותר מגברים, אך ייצוגן בפקולטות לרפואה, למדעים מדויקים ולהנדסה נמוך יותר.

פערים גדולים בין קבוצות אוכלוסייה שונות נמצאו גם במבחנים בין-לאומיים שבהם השתתפה ישראל.

2. מבוא

אחד המרכיבים החשובים ביותר בקביעת יכולתו של אדם להתמודד בהצלחה במשק הכלכלי המודרני והגלובלי הוא רמת החינוך הבסיסית שהוא מקבל. כאשר "ארגז הכלים" הזה אינו מכיל את כל הכלים החשובים, קטנה היכולת למימוש הפוטנציאל הטמון בכל אחד. ברמת הפרט, מתן חינוך ברמה גבוהה המלווה בהקצאת משאבים שוויונית כיום, יצמצם את ממדי העוני והאי-שוויון מחר.

סעיף 28 באמנה בדבר זכויות הילד קובע:

"המדינות החברות מכירות בזכותו של הילד לחינוך, ומתוך כוונה להשיג זכות זו בהדרגה על **בסיס הזדמנות שווה** :

- א. ידאגו כי יהיה חינוך יסודי חובה חנם ופתוח לכול;
- ב. יעודדו את פיתוחן של צורות שונות של חינוך תיכון, לרבות חינוך כללי ומקצועי, יעשו אותן זמינות ונגישות עבור כל ילד, וינקטו צעדים מתאימים כגון הנהגת חינוך חנם והגשת סיוע כספי במקרה הצורך;
- ג. ידאגו לכך בכל האמצעים המתאימים כי השכלה גבוהה תהיה נגישה לכול על בסיס של כשירות;
- ד. ידאגו לכך כי מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד;
- ה. ינקטו אמצעים לעידוד ביקור סדיר בבתי-ספר, ולהקטנת שיעור הנשירה.¹

לפי חוק לימוד חובה, התש"ט-1949, החינוך היסודי ורוב החינוך התיכוני הם אוניברסליים. עם זאת, יש לבחון אם החוק מטיל על המדינה חובה לתת לכל התלמידים והתלמידות חינוך שווה. נושא השוויון נזכר במטרות החינוך הממלכתי שהוגדרו בסעיף 2(8) לחוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953, הקובע כי מטרות החינוך הן "**להעניק שוויון הזדמנויות לכל ילד וילדה, לאפשר להם להתפתח לפי דרכם וליצור אווירה המעודדת את השונה והתומכת בו**".

בדיקת הישגי התלמידים במערכת החינוך בארץ מעלה כי יש פערים בולטים על רקע מוצא, לאום, מקום מגורים, מידת הדתיות ומגזר במדדים חינוכיים רבים, ובהם השתתפות במערכת החינוך מגיל הגן ועד האוניברסיטה, הישגים לימודיים, השגת תעודת בגרות ואיכותה. פערים אלו קשורים בין השאר בהקצאת משאבים במערכת החינוך, בהקצאת שעות לימוד, באיכות ההוראה ובהתפתחות "חינוך אפור".

¹ אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, בתוך: עו"ד תמר מורג, עו"ד יובל אלבשן, עו"ד תמר פלד-אמיר, "החוק והילד – קובץ חקיקה" המועצה הלאומית לשלום הילד, מרכז הילד והמשפט, הוצאת הגיגים, 1999.

3. פערים בגיל הרך

החינוך בשנים הראשונות לחיים הוא השלב החשוב והמהותי ביותר בחינוכם הכולל של ילדים, והוא משפיע במידה רבה על מסלול חייהם. הישגים לימודיים וחינוכיים עתידיים, כמו השגת תעודת בגרות או רכישת השכלה גבוהה, הם תוצר מובהק של ההשקעה הראשונית בחינוך ובטיפוח הפעוטות.²

בארץ יש מגוון רחב של מסגרות טיפול וחינוך לתינוקות ולילדים, ובכלל זה גנים ומעונות ציבוריים ופרטיים. חלק קטן מן הגנים לבני שלוש ומעלה פועלים על סמך חוק לימוד חובה, התשי"ט-1949, המיושם בהדרגה על-פי קריטריונים חברתיים-כלכליים.

3.1. פערים לפי מגזר

בקרב בני שלושה חודשים עד שלוש שנים וחצי שיעור הילדים שמטופלים במסגרת מוכרת בפיקוח ממשלתי גבוה במגזר היהודי הרבה יותר מאשר במגזר הערבי – כ-25% במגזר היהודי לעומת 5% במגזר הערבי.³ מצב זה נובע הן משימוש מועט יותר בהסדרים לטיפול בילדים במגזר הערבי והן ממחסור במסגרות לגיל הרך במגזר זה.

על-פי נתוני מחקר שנערך במשרד התמ"ת, במגזר הערבי 70.4% מן האמהות לילדים עד גיל שלוש שנים וחצי נשארות בבית לטפל בילדיהם ו-29.6% נעזרות בהסדרים כלשהם (בתשלום או שלא בתשלום). לעומת זאת, במגזר היהודי למעלה מ-70% מן האמהות נעזרות בהסדרים כלשהם (בתשלום או שלא בתשלום) לטיפול בילדיהם.

מנתונים שאסף נציב הדורות הבאים בכנסת עולים פערים גדולים בין המגזר הערבי למגזר היהודי במספר מסגרות החינוך לגיל הרך. בשנת 2003 פעלו כ-1,650 מעונות יום וכ-2,300 משפחתונים בפיקוח משרד התמ"ת לבני שלושה חודשים עד שלוש שנים. מעונות ומשפחתונים אלו פועלים במתכונת יום ארוך ומיועדים לילדים לאמהות עובדות ולילדים המופנים על-ידי המחלקות לשירותים חברתיים. המעונות והמשפחתונים בפיקוח משרד התמ"ת טיפלו בכ-82,000 ילדים בשנת 2003. מן המעונות והמשפחתונים בפיקוח משרד התמ"ת 36 מעונות וכ-900 משפחתונים היו ביישובים ערביים, וטופלו בהם כ-6,100 ילדים, שהם כ-7.4% מכלל הילדים במסגרות שבפיקוח.⁴ בחמש מתוך עשר הערים הערביות, ובהן שפרעם, סחנין ורהט, אין מעונות יום בפיקוח משרד התמ"ת.⁵ על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2004 היו במגזר הערבי 106 מעונות יום ציבוריים ופרטיים.⁶

בשל מצבו הכלכלי של המגזר הערבי בישראל ילדים ערבים נתונים בסכנה חמורה של מצוקה. 55.4% מהילדים הלא-יהודים בישראל הם עניים, וב-18% ממשקי הבית הערביים אין מפרנס.⁷ נתונים אלו

² נציב הדורות הבאים, החינוך לגיל הרך בישראל – מהיכן ולאן? מגמות, התפתחויות ומבט עתידי על החינוך הקדם-יסודי בישראל, דצמבר 2005.

³ אסנת פיכטלברג-ברמץ, הסדרים לטיפול בילדים בגיל הרך, משרד התמ"ת, מינהל מחקר תכנון וכלכלה, דצמבר 2004, באתר משרד התמ"ת, www.tamat.gov.il, תאריך כניסה: 5 בספטמבר 2006.

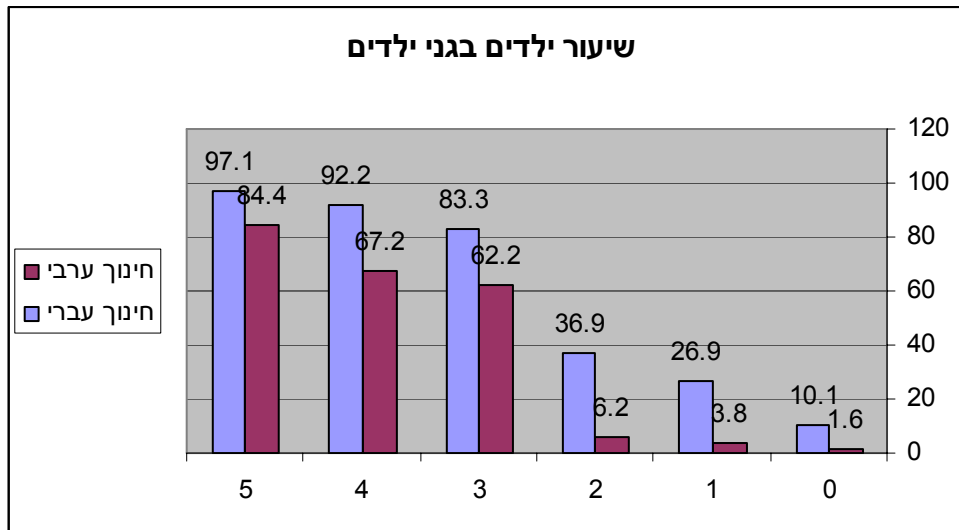
⁴ שם.

⁵ נציב הדורות הבאים, החינוך לגיל הרך בישראל – מהיכן ולאן? מגמות, התפתחויות ומבט עתידי על החינוך הקדם-יסודי בישראל, דצמבר 2005.

⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ילדים בגני ילדים ובמעונות יום – תשס"ד, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 5 בספטמבר 2006.

⁷ פרופ' הלל שמיד, דין וחשבון הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה, מרס 2006.

מעידים על הצורך במעונות יום לגיל הרך במגזר הערבי. אומנם על-פי נתוני משרד התמי"ת למעלה ממחצית הילדים הערבים במעונות היום ובמשפחתונים בפקוח מופנים למעון על-ידי משרד הרווחה (לעומת כ-10% מן הילדים היהודים המופנים למעונות),⁸ אך הצרכים במגזר הערבי גדולים הרבה יותר. הפער בין המגזר היהודי למגזר הערבי בשימוש במסגרות טיפול וחינוך קדם-יסודי מצטמצם בגיל שלוש עד חמש.

לפי חוקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה העלייה בשיעור הילדים המטופלים במסגרות חינוך במגזר הערבי בין גיל שנתיים לגיל שלוש נובעת מהחלת חוק לימוד חובה לילדים בני שלוש עד חמש ביישובים באשכול 1 ו-2 במדרג החברתי-כלכלי של הלמ"ס, שבהם יישובים ערביים רבים. עם זאת, במדד היחיד שנבדק לאיכות הטיפול בגיל הרך – מספר הילדים הממוצע בכיתה – נמצא כי בגני הילדים בפקוח משרד החינוך במגזר הערבי מספר הילדים הממוצע הוא 33 ילדים, לעומת 30 ילדים בממוצע בגנים במגזר היהודי.⁹

4. פערים בהישגים הלימודיים¹⁰

מאז שנת הלימודים תשס"ב משרד החינוך מקיים סקר מקיף המכונה מיצ"ב (מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית) בכיתות ה' וחי' בבתי ספר יסודיים ובחטיבות הביניים. הסקר נועד לתת לצוות בית-הספר כלים לביצוע עבודתו החינוכית, והוא מבוסס הן על ראיונות והן על שאלונים. נבדקים בו מדדים מגוונים, ובהם הישגי התלמידים בשפה, במתמטיקה, במדע וטכנולוגיה ובאנגלית. כל בית-ספר משתתף בסקר אחת לשנתיים. בשנת תשס"ד השתתפו במיצ"ב כ-67,000 תלמידים במגזר היהודי וכ-28,000 תלמידים במגזר הערבי. מספר הנבחנים הגדול במיצ"ב מאפשר לקבל תמונה רחבה של רמת ההישגים בכל מגזר. יש לציין כי ממוצע ההישגים בבחינות המיצ"ב נמוך יחסית בכל הכיתות ובכל המקצועות שנבדקו.

⁸ אסנת פיכטלברג-ברמץ, הסדרים לטיפול בילדים בגיל הרך, משרד התמי"ת, מינהל מחקר תכנון וכלכלה, דצמבר 2004, באתר משרד התמי"ת, www.tamat.gov.il, תאריך כניסה: 5 בספטמבר 2006.

⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות: ילדים בגני ילדים ובמעונות יום, תשס"ה, באתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 12 בספטמבר 2006.

¹⁰ משרד החינוך, רשות ארצית למדידה והערכה, מערכת החינוך בראי המיצ"ב – דוח ארצי תשס"ד, אתר משרד החינוך, www.education.gov.il, תאריך כניסה: 25 במאי 2006.

4.1. פערים לפי מגזר

על-פי נתוני בחינות המיצ"ב, הפערים בין הישגי תלמידים במגזרים השונים מתחילים כבר בכיתות הנמוכות. בכיתות ה' בולטים במיוחד הפערים בהישגים בשפה, במתמטיקה ובמדע וטכנולוגיה; לעומת זאת הפערים באנגלית קטנים מאוד. בכיתות ח' מתרחבים הפערים באנגלית ובמתמטיקה במידה ניכרת, ואילו הפער בהישגי תלמידים במדע וטכנולוגיה מצטמצם מעט, מלבד אצל תלמידים במגזר הבדואי. רק במבחני השפה בכיתה ח' הגיעו תלמידים במגזר הערבי והדרוזי, שנבחנו בערבית, להישגים גבוהים יותר מתלמידים במגזר היהודי, שנבחנו בעברית.

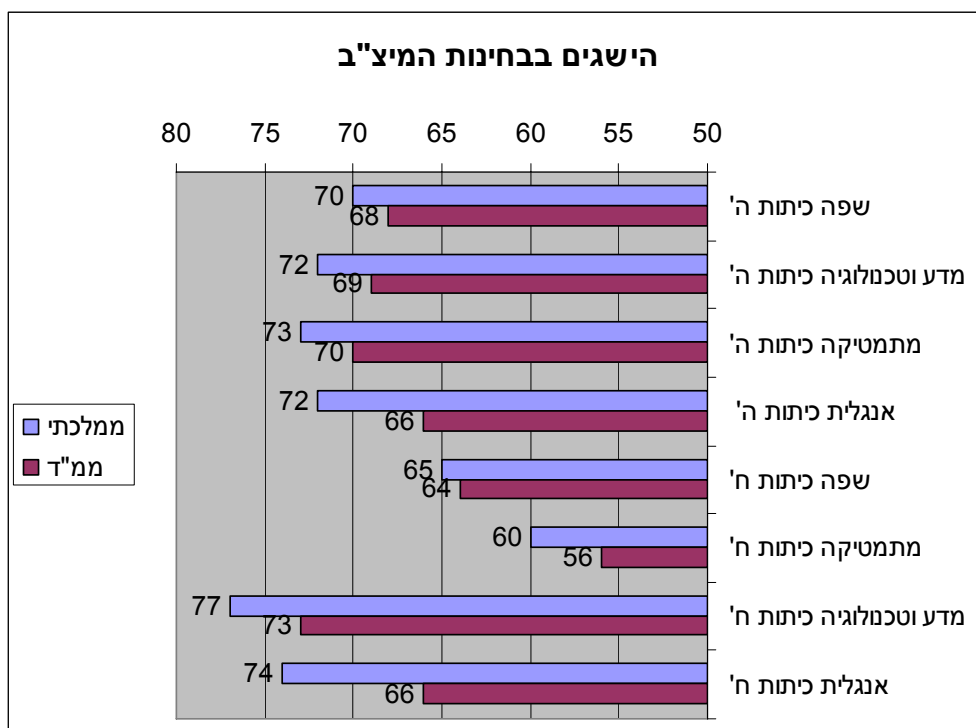
ממוצע הציונים של תלמידים במבחני המיצ"ב לפי מקצועות ולפי מגזרים (מתוך 100 נקודות)

כיתות ח'				כיתות ה'				
שפה	מתמטיקה	מדע וטכנולוגיה	אנגלית	שפה	מתמטיקה	מדע וטכנולוגיה	אנגלית	
65	59	76	72	70	73	71	71	יהודי
66	44	59	49	55	57	56	69	ערבי
70	46	64	50	56	60	56	66	דרוזי
53	36	46	35	51	53	54	69	בדואי

בבדיקה של ציוני התלמידים לפי עשירוני טיפוח נמצא כי בחינוך היסודי כמעט אין הבדל בין תלמידים הלומדים בעשירוני המבוססים (1-3). עם זאת, נמצא פער ניכר בכל המקצועות בין תלמידים במגזר היהודי לתלמידים במגזרים האחרים בעשירוני הבינוניים (4-7) והלא-מבוססים (8-10). בחינוך העל-יסודי יש פערים ניכרים בכל עשירוני הטיפוח בין החינוך היהודי לחינוך הערבי והדרוזי בהישגי התלמידים במתמטיקה ואנגלית.

4.2. פערים לפי סוג הפיקוח

תוצאות בחינות המיצ"ב מעידות על פערים בין החינוך הממלכתי לחינוך הממלכתי-דתי לטובת החינוך הממלכתי בכל הפרמטרים שנבדקו. הפערים בולטים במיוחד במקצועות אנגלית ומדע וטכנולוגיה, והם מתרחבים עם ההתקדמות במערכת החינוך.

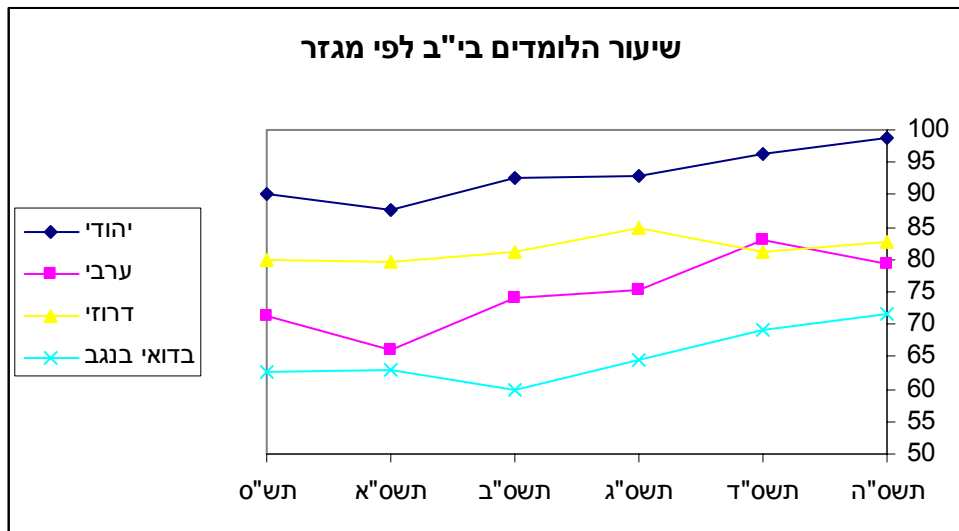
5. פערים בשיעור הלומדים

על פי נתוני משרד החינוך, שיעור הלומדים בכיתות י"ב נמצא במגמת עלייה לאורך השנים, וכיום הוא 94.6% מכלל השנתון. 5,355 בני נוער בקבוצת הגיל הרלוונטית לבגרות אינם נמצאים במסגרת כלשהי. נוסף על כך 10,700 בני נוער לומדים במסגרות לימוד חרדיות שאין בהן הכנה לבגרות, ו-4,300 בני נוער במזרח ירושלים לומדים ונבחנים בבחינות בגרות על-פי תוכנית הלימודים הירדנית. קבוצות אלו אינן נכללות בנתונים הסטטיסטיים על שיעור הלומדים שמשרד החינוך מפרסם.¹¹

5.1. פערים לפי מגזר

לפי נתוני משרד החינוך, בשנת הלימודים תשס"ה שיעורי הלמידה הגבוהים ביותר היו במגזר היהודי – כ-99% והנמוכים ביותר היו במגזר הבדואי – 71.5%. בכל המגזרים מלבד המגזר הערבי ניכרת עלייה בשיעורי הלמידה מאז שנת 2000.¹²

¹¹ מדינת ישראל, משרד החינוך, אגף א' בחינות, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006.
¹² שם.

בשנת 2005 סיים מכון ון ליר מחקר מקיף שבדק זכאות לתעודת בגרות על-פי פרמטרים שונים. אוכלוסיית המחקר הקיפה כ-155,000 תלמידי י"ב שלמדו בשנים 1997-2004 במגזר היהודי, במגזר הערבי ובמגזר הדרוזי. התלמידים הבדואים נכללו במגזר הערבי. מן המחקר עולה כי שיעור הלומדים במגזר היהודי הוא 80% מבני 17, במגזר הערבי הוא 53% מבני 17 ובמגזר הדרוזי – 77% מבני ה-17.¹³ נתון זה שונים מאוד מן הנתונים שהציג משרד החינוך.

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שיעור הנשירה בין תשס"ד לתשס"ה בכיתות טי-י"א במגזר הערבי היה גבוה לעומת המגזר היהודי – 9.1% לעומת 5.0%.¹⁴

לפי נתוני משרד החינוך לשנת 2000, שיעור הנשירה הגבוה ביותר במגזר הלא-יהודי היה בעיר לוד – 20% נשירה. תלמידים במגזר הלא-יהודי נשרו מלימודיהם מוקדם יותר מתלמידים במגזר היהודי. בבדיקת חלוקת התלמידים הנושרים לפי כיתות עולה כי 44.7% מן התלמידים שנשרו במגזר הלא-יהודי נשרו בכיתה ט', עם סיום לימודיהם בחטיבת הביניים, ו-30.8% נשרו בכיתה י', בסוף חינוך החובה, בעוד במגזר היהודי רבים התלמידים הנושרים נשרו בכיתה י"א.¹⁵

לפי דוח שפרסמה עמותת "סיכוי", שיעורי הנשירה הגבוהים במגזר הערבי הם בעיקר תוצאה של הישגים נמוכים בלימודים.¹⁶

5.2. פערים לפי יישוב

לפי נתוני משרד החינוך לשנת הלימודים תשס"א, יש קשר ישיר בין המצב החברתי-כלכלי של היישוב לבין שיעורי נשירת תלמידים במערכת החינוך בו. כל היישובים שבהם שיעור הנשירה נמוך במיוחד

¹³ שמואל שי, תומר אוליצקי, משה בן שטרית ונטליה מירוניצ'ב, זכאות ואי-זכאות לתעודת בגרות: ניתוח הישגים של תלמידי בית-ספר תיכון בישראל לפי משתנים דמוגרפיים ובית-ספריים, המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר בירושלים, חוברת 5, אוקטובר 2005.

¹⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.20: תלמידים בכיתות טי-י"ב, לפי דרגת כיתה והתמדה בלימודים.

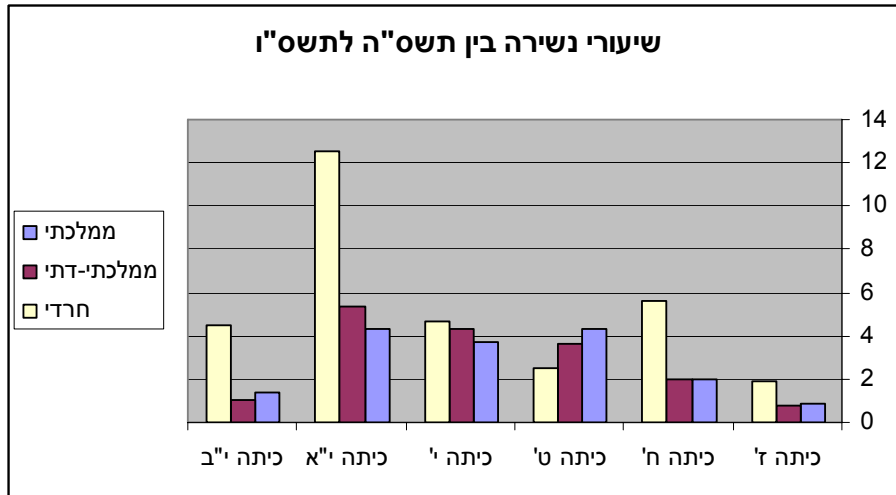
¹⁵ דליה שפרינצק, דניאל לוי-מזלום, דרורית פיטרמן ואהוד בר, מערכת החינוך בראי היישובים, משרד החינוך, המינהל לכלכלה ותקציבים, ירושלים 2002.

¹⁶ עו"ד עלי חיידר (עורך), דוח סיכוי 2004-2005: מדיניות הממשלה כלפי האזרחים הערביים – שנתיים לפרסום דוח ועדת אור, דצמבר 2005.

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיעורי הנשירה במגזר החרדי בין תשס"ד לתשס"ה (0.2% עד 2.4%) שייכים לאשכולות 9 ו-10. לעומת זאת, היישובים שבהם שיעור נשירה גבוה במיוחד (6.5% עד 11.4%) שייכים לאשכולות 3-5.¹⁷

5.3. פערים לפי סוג הפיקוח

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיעורי הנשירה במגזר החרדי בין תשס"ד לתשס"ה גבוהים במידה ניכרת משיעורי הנשירה במגזר הממלכתי והממלכתי-דתי.¹⁸

5.4. פערים לפי מגדר

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיעורי הנשירה של בנים בכל הכיתות בין תשס"ד לתשס"ה גבוהים משיעורי הנשירה של בנות, הן במגזר היהודי והן במגזר הערבי. עם זאת, במגזר הערבי שיעורי הנשירה של הבנות גבוהים יחסית – 7.6% בכיתה ט', 5% בכיתה י' ו-4.7% בכיתה י"א.¹⁹

6. פערים בזכאות לתעודת בגרות

זכאות לתעודת בגרות נחשבת במשרד החינוך למדד העיקרי להצלחת מערכת החינוך. במהלך השנים הושקעו מאמצים רבים בהעלאת שיעורי הזכאות לתעודת בגרות, ובהם אפשרות להיבחן במועד ב' במתמטיקה ובאנגלית והגרלת מקצועות הבחינה.²⁰ עד לשנת הלימודים תשס"ד היה שיעור הזכאות במגמת עלייה מתמדת והגיע בשיאו ל-54.1%, אולם העלייה נבלמה בשנת הלימודים תשס"ה, ושיעור הזכאות לבגרות הגיע בה ל-51.7% מקבוצת הגיל הרלוונטית.²¹ יש לציין כי נתוני משרד החינוך בעניין זה אינם כוללים כ-15,000 בני נוער הלומדים במסגרות שבהן אין ניגשים לבגרות (חרדים וערבים תושבי

¹⁷ דליה שפרינצק, דניאל לוי-מזלום, דרורית פיטרמן ואהוד בר, מערכת החינוך בראי היישובים, משרד החינוך, המינהל לכלכלה ותקציבים, ירושלים 2002.

¹⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2006, לוח 8.20: תלמידים בכיתות ז'-י"ב, לפי דרגת כיתה והתמדה בלימודים בין תשס"ה לתשס"ו, ולפי פיקוח, מין ושנת עלייה.

¹⁹ שם.

²⁰ לפירוט ראו מסמך רקע בנושא שנכתב במרכז המחקר והמידע של הכנסת, בחנינות הבגרות: סקירת השינויים שחלו בבחינות הבגרות במהלך השנים ודיון במטרותיהן, כתיבה: דפנה סחייק, ינואר 2003.

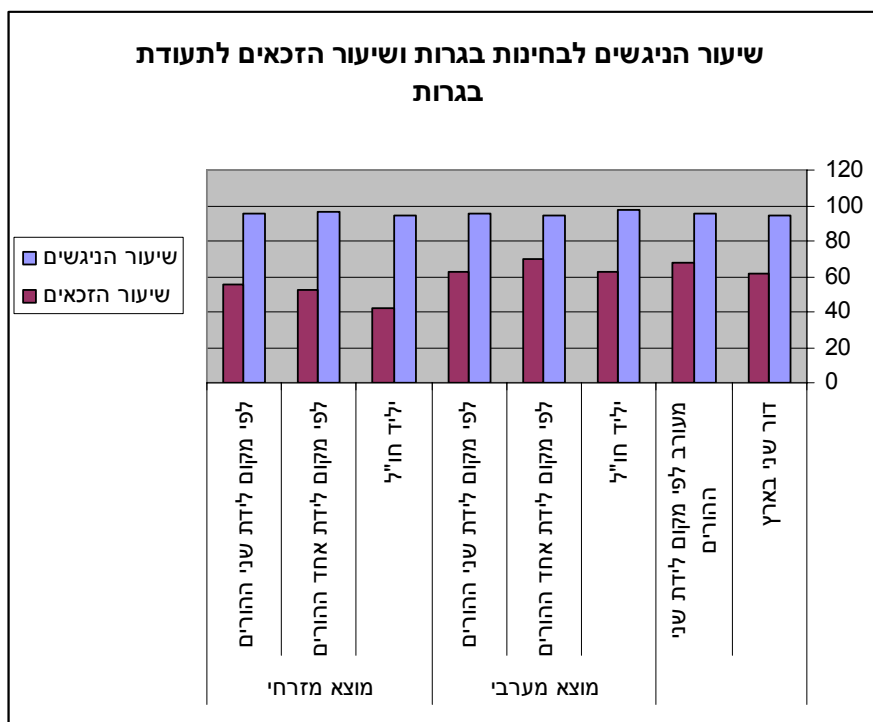
²¹ מדינת ישראל, משרד החינוך, אגף א' בחינות, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006.

מזרח ירושלים). כאשר כוללים בחישוב תלמידים אלו, שיעור הזכאים לבגרות בשנת הלימודים תשס"ה היה 44.9%.²²

6.1. פערים לפי מוצא

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יש פערים ניכרים בין תלמידים ממוצא מזרחי (שהם או אביהם ילידי אסיה או אפריקה) לתלמידים ממוצא מערבי (שהם או אביהם ילידי אירופה או אמריקה) ולתלמידים ישראלים (שאביהם ילידי ישראל), למרות שיעורים דומים של נבחנים. בשנת 2003 היה שיעור התלמידים ממוצא מזרחי שהיו זכאים לתעודת בגרות 54.3%, לעומת 61.8% מן התלמידים ממוצא מערבי ו-58.2% מן התלמידים הישראלים.²³

מחקר של מכון ון ליר משנת 2005 בדק בין השאר את הקשר בין מוצא עדתי לבין הצלחה בבחינות הבגרות. אוכלוסיית המחקר הקיפה כ-130,000 תלמידי י"ב שלמדו בשנים 1997-2004 במגזר היהודי.²⁴

ממצאי המחקר עולה כי יש פערים ניכרים בשיעורי הזכאות לבגרות בין תלמידים ממוצא מזרחי לתלמידים ממוצא מערבי. הפער הגדול ביותר הוא בין תלמידים ילידי ארצות המזרח לבין תלמידים שאחד מהוריהם נולד במדינה מערבית (28%).

²² ד"ר שלמה סבירסקי ואיתי שורץ, זכאות לתעודת בגרות לפי יישוב 2004-2005, מרכז "אדוה", אוגוסט 2006.
²³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.21: תלמידי כיתות י"ב, נבחנים בבחינות בגרות וזכאים לתעודה.

²⁴ שמואל שי, תומר אוליצקי, משה בן שטרית ונטליה מירוניצ'ב, זכאות ואי-זכאות לתעודת בגרות: ניתוח הישגים של תלמידי בית-ספר תיכון בישראל לפי משתנים דמוגרפיים ובית-ספריים, המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר בירושלים, חוברת 5, אוקטובר 2005.

6.2. פערים לפי מגזר

א. נתוני משרד החינוך²⁵

נתוני משרד החינוך מעידים כי למרות העלייה בשיעור הזכאות לבגרות משנת 2001 לשנת 2004, הפער בשיעור הזכאים לבגרות בין המגזר הערבי למגזר יהודי נותר כמעט ללא שינוי – כ-20%. בשנת 2005 ירד שיעור הזכאים לבגרות במגזר היהודי ובמגזר הערבי. הירידה במגזר הערבי היתה גדולה יותר והגדילה את הפער בקרוב ל-5%. שיעור הזכאים במגזר הבדואי נותר נמוך ביותר, למרות שיפור מסוים בשנה האחרונה, שהביא לצמצום הפער בין המגזר הבדואי למגזרים אחרים. במגזר הדרוזי, לאחר שיא של 41% זכאות בשנת 2003, ניכרת ירידה בשיעור הזכאים.

	תשס"א	תשס"ב	תשס"ג	תשס"ד	תשס"ה
יהודי	52.4%	56.1%	57%	58.4%	57.1%
ערבי	33.1%	34%	36.3%	38.8%	32.2%
בדואי בנגב	27.7%	25.9%	25.6%	23.8%	26.6%
דרוזי	39.3%	36.8%	41%	38.8%	37.7%

ב. נתוני מכון ון ליר²⁶

מחקר של מכון ון ליר בדק את שיעורי הזכאות לבגרות במגזרים השונים. התלמידים ממוצא בדואי נכללים בנתוני המגזר הערבי. נתוני המחקר מלמדים על פערים דומים לאלה העולים מנתוני משרד החינוך, אך בעוד משרד החינוך עוסק בשיעור הזכאות לבגרות של תלמידים במערכת החינוך, חוקרי מכון ון ליר מביאים תמונה רחבה יותר, הכוללת את שיעור הזכאים בקבוצת הגיל כולה. המספרים המופיעים בטבלה מציינים את שיעור הלומדים בבתי-ספר שבהם ניגשים לבחינות בגרות ואת שיעור הניגשים לבגרות או זכאים לבגרות בשנתון הרלוונטי. המספר בסוגריים מציין את שיעור הזכאים לבגרות מתוך הלומדים בבתי-ספר שבהם ניגשים לבחינות הבגרות.

	שיעור הזכאים לבגרות	שיעור הניגשים לבחינות בגרות	שיעור הלומדים בבתי-ספר שניגשים בהם לבחינות הבגרות	
יהודי	44 (57)	74	77	
ערבי	23 (38)	45	52	
דרוזי	33 (44)	75	77	

חוקרי מכון ון ליר מבחינים בין המגזר הערבי למגזר הדרוזי: במגזר הערבי ניכרת השתתפות נמוכה של צעירים במערכת החינוך, שמביאה בסופו של דבר לשיעורי זכאות נמוכים, ואילו במגזר הדרוזי שיעורי הלמידה ושיעור הניגשים לבגרות דומים לאלו שבמגזר היהודי, אך שיעור הזכאות נמוך ביותר.

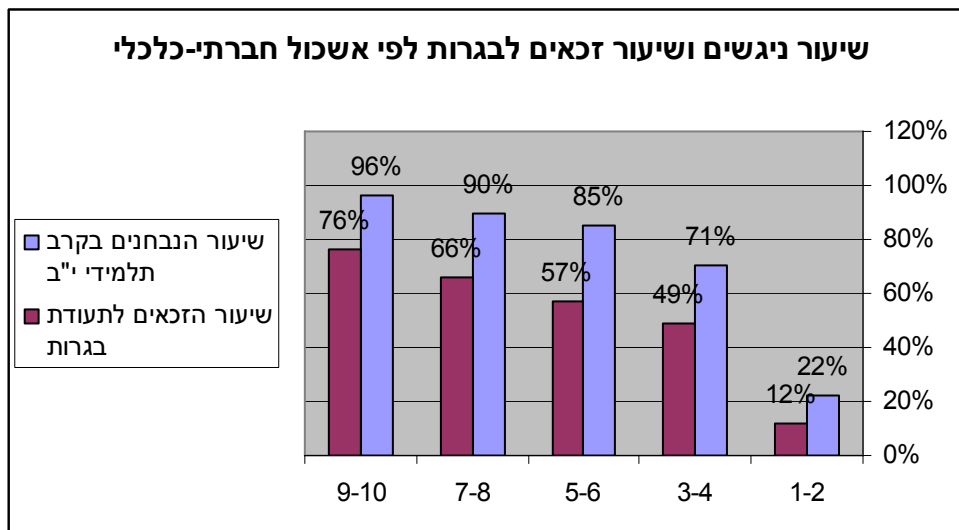
²⁵ מדינת ישראל, משרד החינוך, אגף א' בחינות, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006.
²⁶ שמואל שי, תומר אוליצקי, משה בן שטרית ונטליה מירוניצ'ב, זכאות ואי-זכאות לתעודת בגרות: ניתוח הישגים של תלמידי בית-ספר תיכון בישראל לפי משתנים דמוגרפיים ובית-ספריים, המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר בירושלים, חוברת 5, אוקטובר 2005, עמ' 18-23.

בכל הנוגע למגזר הערבי, החוקרים משערים כי אי-הצלחתם של התלמידים עשויה לנבוע מכמה גורמים: קיפוח רב שנים במשאבים כלכליים וחברתיים שגרם למחסור במורים איכותיים, לתשתיות פיזיות בלתי ראויות ועוד; עקב מצב חברתי-כלכלי קשה תנאי המחיה הבסיסיים ירודים ואינם מאפשרים לתלמיד להתרכז בלימודים; חוסר מוטיבציה להתאמץ וללמוד לבגרות, שכן ערבים בעלי השכלה מתקשים למצוא תעסוקה ההולמת את כישוריהם, וכן חוסר הזדהות עם מערכת החינוך הישראלית.

החוקרים מתקשים להציע הסברים מספקים למצב במגזר הדרוזי. הם תולים את שיעורי הלמידה ושיעורי הניגשים לבחינות הבגרות הגבוהים במגזר זה בנטייה של בנות המגזר להשקיע ברכישת השכלה כדי לשפר את סיכוייהן להצליח מבחינה כלכלית. בקרב הבנים במגזר, לעומת זאת, משערים כי הצורך לחפש פרנסה בגיל צעיר והגיוס לצה"ל כאפיק קידום אלטרנטיבי מפחיתים את המוטיבציה ללמוד ולהצליח בבחינות הבגרות.

6.3. פערים לפי יישוב

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2003, ביישובים היהודיים למצבו החברתי-כלכלי של היישוב יש קשר ישיר לזכאות לתעודת בגרות ולאיכות התעודה. ככל שדירוגו החברתי-כלכלי של יישוב גבוה יותר, כך גבוה יותר שיעור הזכאים בו לתעודת בגרות.²⁷

משרד החינוך מפרסם בכל שנה נתונים על שיעור הזכאות לתעודת בגרות לפי יישוב ביישובים שבהם 10,000 תושבים ויותר. מעיבוד שעשו חוקרי מרכז "אדוה" לנתוני משרד החינוך לשנת 2005 עולה כי ב-38 מ-96 היישובים שעליהם פורסמו נתונים, שיעור הזכאים נמוך מן הממוצע הארצי – 44.9%. ביישובים האלה כל היישובים הערביים הכלולים בדו"ח. מן היישובים הערביים, שיעור הזכאות הנמוך ביותר היה בכפר מנדא (14%). מן היישובים היהודיים, שיעור הזכאות הנמוך ביותר היה ביישובים החרדיים, בני-ברק (9%) ובית"ר עילית (7%). ככל שהשכר הממוצע ביישוב ושיעור בעלי השכלה גבוהה בקרב תושביו גבוהים יותר, כך שיעור הזכאות לבגרות גבוה יותר.²⁸

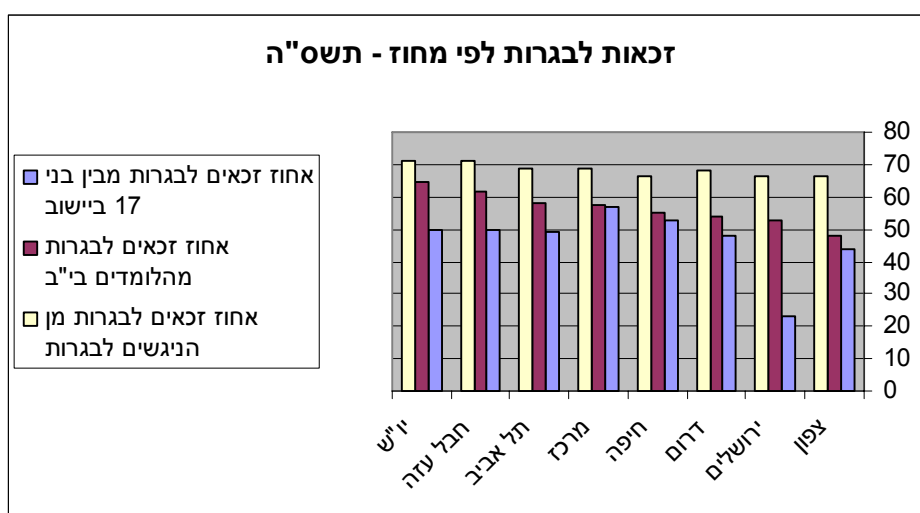
²⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.21: תלמידי כיתות י"ב, נבחנים בבחינות בגרות וזכאים לתעודה.

²⁸ ד"ר שלמה סבירסקי ואיתי שורץ, זכאות לתעודת בגרות לפי יישוב 2004-2005, מרכז "אדוה", אוגוסט 2006.

שיעור הזכאות לבגרות ביישובים מאז שנת 1995 לפי קריטריונים שונים, באחוזים

2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	
50.1	52.3	51.5	51.5	48.2	45.6	45.9	43.1	43.7	45.1	43.5	יישובים יהודים
57.1	58.4	57.0	56.1	52.4	49.5	49.6	46.3	46.9			יישובים יהודים ללא יישובים חרדים
67.4	67.4	63.3	63.4	61.7	57.7	57.0	54.9	55.5	55.8	55.4	יישובים מבוססים
46.0	49.8	49.0	47.5	45.9	40.7	39.9	37.5	31.7	31.4	32.5	עיירות פיתוח

מבדיקת נתוני הזכאות לבגרות לפי מחוז עולה כי במחוזות ירושלים, הצפון והדרום שיעורי הזכאות נמוכים ביותר, ובמחוזות תל-אביב, יהודה ושומרון וחבל עזה שיעורי הזכאות הגבוהים ביותר.²⁹

6.4. פערים לפי סוג הפיקוח

על-פי נתוני משרד החינוך, בשנת תשס"ה למדו 76% מהתלמידים בפיקוח הכללי, 18% בפיקוח הדתי ו-6% בפיקוח העצמאי.

שיעור הניגשים לבגרות בפיקוח הדתי גבוה משיעורם בפיקוח הכללי, אך שיעור הזכאים בפיקוח הדתי נמוך יותר. בחינוך החרדי שיעור הניגשים לבגרות קטן במידה ניכרת, וגם שיעור הזכאים בקרב הלומדים

²⁹ שם; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח: 8.23: נבחנים בבחינות הסמכה לבגרות, לפי זכאות לתעודה ותכונות שונות; ישראל רסולי, מינהל תקשוב ומערכות מידע, משרד החינוך, מכתב, 28 באוגוסט 2006. יש לציין כי נתוני מרכז "אדוה" נוגעים ליישובים שבהם 10,000 תושבים או יותר, ולכן יש בהם עיוות. העיוות ניכר בעיקר במחוז הדרום, שם נכלל בנתונים יישוב בדואי אחד בלבד, ובמחוז ישיע, שבו חסרים בנתונים רוב היישובים היהודיים.

נמוך מאוד. יש לציין כי הנתונים על החינוך החרדי אינם כוללים 10,700 תלמידים הלומדים במוסדות חינוך שלא ניגשים בהם לבחינות הבגרות.

שיעור הזכאים לבגרות בקרב הלומדים בי"ב	שיעור הניגשים לבחינות הבגרות בקרב הלומדים בי"ב	
60.2%	92.2%	כללי
58.5%	93%	דתי
21.9%	58.6%	עצמאי

בשלוש השנים האחרונות חלה עלייה בשיעור הניגשים לבגרות בכל סוגי הפיקוח, ובמקביל חלה ירידה בשיעור הזכאים לתעודת בגרות. ירידה זו ניכרת במיוחד בחינוך הדתי – משיעור גבוה של 66.4% בשנת תשס"ג לשיעור הנמוך של היום.³⁰

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2003 כוללים מידע על תלמידים במגזר החרדי הלומדים במסגרות לימוד שלא ניגשים בהן לבגרות. על-פי נתונים אלו, שיעור הניגשים לבחינות בגרות בקרב הלומדים במגזר החרדי הוא 17.6%, ושיעור הזכאים לתעודת בגרות הוא 8% בלבד.³¹

6.5. פערים לפי מגדר

לפי נתוני משרד החינוך לשנת תשס"ה, שיעור הבנות הלומדות בכיתה י"ב וזכאיות לתעודת בגרות גבוה במידה ניכרת משיעור הבנים: שיעור הזכאיות לתעודת בגרות בקרב בנות היה 59.9%, לעומת 49.1% בקרב בנים.³²

7. פערים בהישגי בחינות הבגרות

זכאיות לתעודת בגרות איננה ביטוי מספק לבדיקת השוויון בין קבוצות. איכות התעודה – מספר יחידות הלימוד וציוני הבגרות – קובעים את ערכה של התעודה בקבלה לאוניברסיטה. דרישות הסף של האוניברסיטאות כיום הן ציון עובר ברמה של שלוש יחידות לימוד במתמטיקה, ארבע יחידות לימוד באנגלית ומקצוע מוגבר אחד לפחות (נוסף על אנגלית).

7.1. פערים לפי מוצא

על-פי נתוני משרד החינוך אין פערים של ממש בציוני הבגרות בין תלמידים ממוצא מערבי (שאביהם יליד אירופה או אמריקה), תלמידים ממוצא מזרחי (שאביהם יליד אסיה או אפריקה) ותלמידים ממוצא ישראלי.³³

³⁰ מדינת ישראל, משרד החינוך, אגף א' בחינות, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006.

³¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.21: תלמידי כיתות י"ב, נבחנים בבחינות בגרות וזכאים לתעודה.

³² מדינת ישראל, משרד החינוך, אגף א' בחינות, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006.

³³ ישראל רסולי, מינהל תקשוב ומערכות מידע, משרד החינוך, מכתב, 29 באוגוסט 2006.

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2003, 40.5% ממסיימי י"ב ממוצא מזרחי היו בעלי תעודה שעמדה בדרישות הסף של האוניברסיטאות, לעומת 54.2% מהתלמידים ממוצא מערבי ו-49.5% מהתלמידים הישראליים.³⁴

מניתוח התפלגות יחידות הלימוד וציוני הבגרות לפי מוצא שעשו חוקרי מכון ון ליר עולה כי תלמידים ממוצא מזרחי חלשים יותר מתלמידים בקבוצות אחרות ברוב המקצועות שנבדקו. פער זה ניכר במיוחד בלימודי האנגלית, שבהם נבחנים תלמידים ממוצא מזרחי בפחות יחידות לימוד וציוניהם נמוכים יותר. תלמידים ממוצא מזרחי שהם ילידי חו"ל, על-פי רוב ילידי אתיופיה, הם הקבוצה החלשה ביותר.³⁵ סיכום הממצאים מוצג בטבלה שלהלן:

יחידות לימוד וציונים במקצועות חובה (יהודים, זכאים בלבד)

אזרחות		אנגלית		מתמטיקה		
ציון ממוצע	יחידות לימוד	ציון ממוצע	יחידות לימוד	ציון ממוצע	יחידות לימוד	
76	1	78	4.5	83	3.9	דור שני בארץ
77	1	80	4.7	83	3.8	מעורב לפי מקום לידת שני ההורים
מוצא מערבי						
76	1	80	4.5	81	3.9	יליד חו"ל
76	1	81	4.6	82	3.8	לפי מקום לידת אחד ההורים
78	1	81	4.7	83	3.9	לפי מקום לידת שני ההורים
מוצא מזרחי						
77	1	70	3.6	76	3.3	יליד חו"ל
75	1	77	4.4	81	3.6	לפי מקום לידת אחד ההורים
74	1	76	4.4	81	3.8	לפי מקום לידת שני ההורים

כמו כן, מחקר זה מראה כי שיעור המצטיינים בקרב תלמידים ממוצא מזרחי ילידי חו"ל נמוך ביותר – פחות מ-5% – לעומת שיעור מצטיינים של 30% ביותר בקרב תלמידים שאחד מהוריהם ממוצא מערבי.

³⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.21: תלמידי כיתות י"ב, נבחנים בבחינות בגרות וזכאים לתעודה.

³⁵ שמואל שי, תומר אוליצקי, משה בן שטרית ונטליה מירוניצ'בי, זכאות ואי-זכאות לתעודת בגרות: ניתוח הישגים של תלמידי בית-ספר תיכון בישראל לפי משתנים דמוגרפיים ובית-ספריים, המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר בירושלים, חוברת 5, אוקטובר 2005.

7.2. פערים לפי מגזר

א. נתוני משרד החינוך

על-פי נתונים שנתקבלו ממשרד החינוך, הציון הממוצע במבחני הבגרות בקרב הזכאים לתעודת בגרות בשנת הלימודים תשס"ה גבוה במגזר הערבי לעומת המגזר היהודי והמגזר הדרוזי. הציונים הנמוכים ביותר נמצאו בקרב בדואים בנגב.³⁶

ציוני בגרות לפי מגזר

ממוצע משוקלל של כל ציוני התעודה	מגזר
76.04	בדואי בנגב
78.23	דרוזי
81.54	יהודי
83.04	ערבי

עם זאת, בשנת תשס"ה שיעור תעודות הבגרות העומדות בדרישות הסף של האוניברסיטאות גבוה במגזר היהודי (88%) יותר מאשר במגזר הערבי (80%), הדרוזי (72%) והבדואי בנגב (60%). זאת, אף שבמגזר הערבי והדרוזי התלמידים לומדים מספר גבוה יותר של יחידות לימוד, ושיעור המקצועות הנלמדים ברמה גבוהה אף הוא גבוה לעומת המגזר היהודי.³⁷

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2003 עמדו 31% מהלומדים ביי"ב בחינוך הערבי בדרישות הסף של האוניברסיטאות, לעומת 48% מהלומדים ביי"ב בחינוך היהודי. עם זאת, חל שיפור ניכר במדד זה בחינוך הערבי מאז שנת 1996, אז היה שיעור העומדים בדרישות הסף 23.7%.³⁸

ב. נתוני מכון ון ליר

המחקר של מכון ון ליר מציג נתונים מפורטים בנוגע למספר יחידות הלימוד, הישגי בגרות והישגים במקצועות חובה ורשות של תלמידים במגזרים השונים בפילוח לפי מגדר. נתוני המחקר מובאים בטבלה שלהלן:

ציון ממוצע (כולל בונים אוניברסיטאי)			מספר יחידות הלימוד			
סה"כ	בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	
90	91	89	27.4	27.0	27.9	יהודי
88	88	87	27.1	27	27.2	ערבי
82	83	82	27.2	26.8	27.6	דרוזי

³⁶ ישראל רסולי, מינהל תקשוב ומערכות מידע, משרד החינוך, מכתב, 27 באוגוסט 2006.

³⁷ מדינת ישראל, משרד החינוך, אגף א' בחינות, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006.

³⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.21: תלמידי כיתות י"ב, נבחנים בבחינות בגרות וזכאית לתעודה.

מנתונים אלו עולה כי תלמידים במגזר היהודי לומדים יותר יחידות לימוד ומשיגים ציונים גבוהים יותר מתלמידים במגזרים האחרים. הציונים הנמוכים ביותר נמצאו במגזר הדרוזי, אף שתלמידי מגזר זה, ובעיקר הבנים, לומדים מספר יחידות לימוד גדול יותר מתלמידים במגזר הערבי. שיעור התלמידים המצטיינים (בעלי ממוצע של 95 ויותר) במגזר היהודי גבוה בשליש משיעורם במגזר הערבי ופי-שלושה משיעורם במגזר הדרוזי.

בדיקה מעמיקה יותר של הישגי הבגרות של תלמידים במגזרים השונים מעלה את הממצאים האלה: במתמטיקה לבגרות הפערים בין המגזר הערבי למגזר היהודי אינם גבוהים; באנגלית, מקצוע חשוב ביותר בקבלה לאוניברסיטה, יש פער של כמעט יחידה וקרוב ל-10 נקודות בין המגזרים; הישגי המגזר הדרוזי נמוכים הן מהישגי המגזר היהודי והן מהישגי המגזר הערבי בשני המקצועות; גם שיעור הלומדים מתמטיקה ואנגלית ברמה של חמש יחידות במגזר זה נמוך במיוחד. לפי חוקרי מכון ון ליר, ההסבר להישגים של תלמידי המגזר הערבי במתמטיקה הוא המוטיבציה הגבוהה שלהם להצליח בלימודים ריאליים, שכן הם נתפסים כחשובים לטווח הרחוק. בלימודי האנגלית, לעומת זאת, ניכר הקושי של התלמידים במגזר הערבי בלימודי שפה זרה שלישית נוסף על ערבית ועברית.³⁹

7.3. פערים לפי יישוב

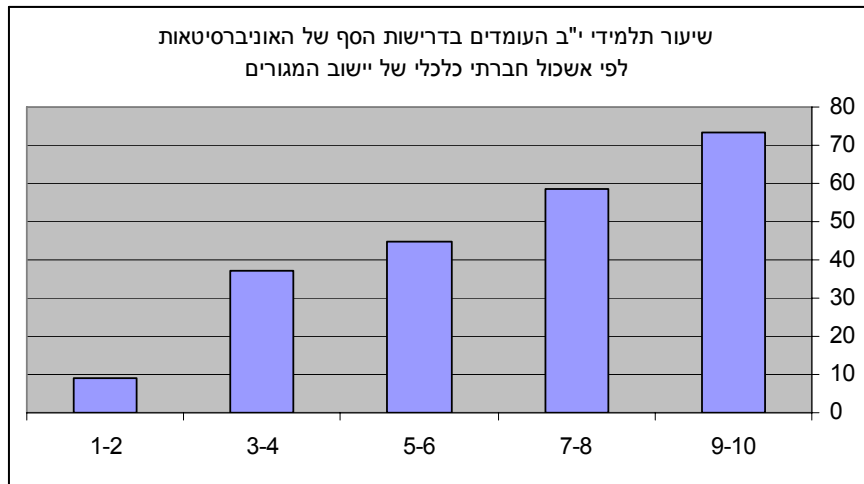
על-פי נתוני משרד החינוך לשנת הלימודים תשס"ה, ממוצע ציוני בחינות הבגרות במחוז הדרום נמוך במידה ניכרת מממוצע הציונים במחוזות האחרים. ממוצע הציונים הגבוה ביותר היה במחוז תל-אביב.⁴⁰

ממוצע משוקלל של כל ציוני התעודה	מחוז
78.88	דרום
81.11	חבל עזה
81.52	צפון
81.97	יהודה ושומרון
82.37	חיפה
82.45	מרכז
82.73	ירושלים
82.97	תל-אביב

מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2003 עולה כי שיעור מסיימי י"ב בעלי תעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות ביישוב עולה ככל שהיישוב שייך לאשכול החברתי-כלכלי גבוה יותר.

³⁹ שמואל שי, תומר אוליצקי, משה בן שטרית ונטליה מירוניצ'ב, זכאות ואי-זכאות לתעודת בגרות: ניתוח הישגים של תלמידי בית-ספר תיכון בישראל לפי משתנים דמוגרפיים ובית-ספריים, המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר בירושלים, חוברת 5, אוקטובר 2005. עמ' 30-36.

⁴⁰ ישראל רסולי, מינהל תקשוב ומערכות מידע, משרד החינוך, מכתב, 27 באוגוסט 2006.

7.4. פערים לפי סוג הפיקוח

על-פי נתוני משרד החינוך לשנת תשס"ה, בפיקוח הכללי עמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות 89.9% מן הזכאים לתעודת בגרות, לעומת 84.4% בפיקוח הדתי. תלמידים בפיקוח הדתי למדו יותר מקצועות לא מדעיים ברמה מוגברת, ומספר יחידות הלימוד שבהם נבחנו היה גבוה יותר. אין נתונים על הפיקוח העצמאי.⁴¹

ממוצע הציונים של הזכאים לבגרות בפיקוח הכללי ובפיקוח הדתי דומה מאוד (81.34 בחינוך הדתי ו-81.64 בפיקוח הכללי). בפיקוח העצמאי ממוצע הציונים של הזכאים גבוה מעט יותר – 84.28.⁴²

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה פרסמה נתונים לשנת 2003, ולפיהם היו זכאים לתעודת בגרות שעמדה בדרישות הסף של האוניברסיטאות 54.7% מהלומדים ב"ב בפיקוח הכללי, 52.1% בפיקוח הדתי ו-3.3% בלבד בפיקוח החרדי.⁴³

7.5. פערים לפי מגדר

למרות שיעורי זכאות גבוהים לתעודת בגרות בקרב בנות, נמצא כי איכות תעודת הבגרות של בנים גבוהה יותר משל בנות.⁴⁴

⁴¹ מדינת ישראל, משרד החינוך, אגף א' בחינות, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006.

⁴² ישראל רסולי, מינהל תקשוב ומערכות מידע, משרד החינוך, מכתב, 27 באוגוסט 2006.

⁴³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.21: תלמידי כיתות י"ב, נבחנים בבחינות בגרות וזכאים לתעודה.

⁴⁴ מדינת ישראל, משרד החינוך, אגף א' בחינות, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006; ישראל רסולי, מינהל תקשוב ומערכות מידע, משרד החינוך, מכתב, 27 באוגוסט 2006; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.21: תלמידי כיתות י"ב, נבחנים בבחינות בגרות וזכאים לתעודה.

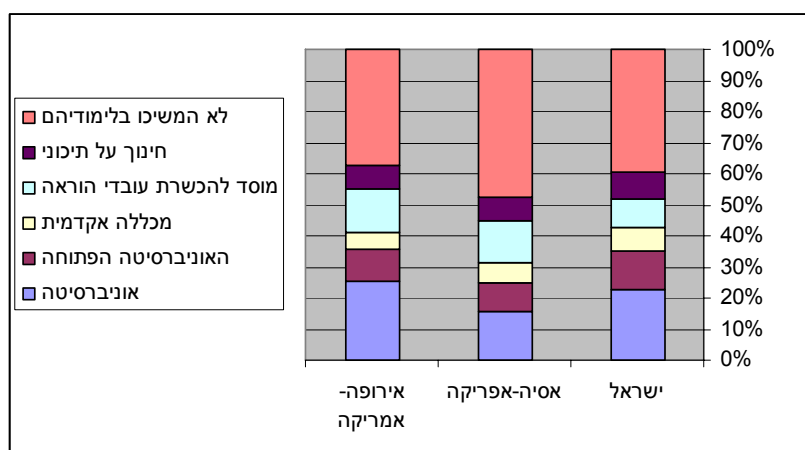
בנות	בנים	
85.8%	87.3%	שיעור התעודות שעומדות בדרישות הסף של האוניברסיטאות
52.7%	43.1%	שיעור בעלי תעודות שעומדות בדרישות הסף של האוניברסיטאות מן הלומדים ב"ב
11%	12%	שיעור התעודות בעלות רמה מוגברת של מקצועות מדעיים
27.4	27.9	מספר ממוצע של יחידות לימוד בתעודה
8	9	מספר ממוצע של מקצועות בתעודה
21.1%	26.9%	שיעור תעודות הבגרות בעלות 31 יחידות לימוד או יותר
82.39	80.6	ציון ממוצע של תעודת הבגרות

8. פערים בהשכלה גבוהה

בישראל, ובחברה המערבים בכלל, רכישת השכלה גבוהה היא אחת הדרישות המרכזיות להצלחה בחיים ולהתקדמות מבחינה חברתית וכלכלית. על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 55.6% מכלל מסיימי י"ב ממשיכים ללימודים על-תכנוניים מסוג כלשהו, וכ-30% מתחילים ללמוד באוניברסיטאות.⁴⁵

8.1. פערים לפי מוצא

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 62.7% ממסיימי התיכון ממוצא מערבי (שהם או אחד מהוריהם ילידי אירופה או אמריקה) ו-60.6% ממסיימי התיכון הישראלים המשיכו בלימודיהם במסגרת כלשהי בתוך שמונה שנים מסיום התיכון, לעומת 52.4% ממסיימי התיכון ממוצא מזרחי (שהם או אחד מהוריהם ילידי אסיה או אפריקה).⁴⁶

⁴⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.35: המשך לימודים (בתוך 8 שנים לאחר שנת סיום התיכון), לפי מסגרת לימודים, נתיב לימודים ותכונות שונות.

⁴⁶ שם.

בשנת 2003, 37.9% ממקבלי תואר ראשון באוניברסיטאות היו ממוצא מערבי (הם או אחד מהוריהם ילידי אירופה או אמריקה), 36.8% ישראלים ו-25.2% ממוצא מזרחי (הם או אחד מהוריהם ילידי אסיה או אפריקה). בתארים מתקדמים מצטמצם מעט הפער בין בוגרים ממוצא מזרחי לבוגרים ממוצא אחר.⁴⁷ בפקולטות למדעים מדויקים, רפואה, משפטים, הנדסה ואדריכלות שיעור הבוגרים ממוצא מזרחי נמוך מ-20%.⁴⁸

8.2. פערים לפי מגזר

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2004 שיעור הערבים בקרב הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטאות היה 9.8%. בתארים המתקדמים שיעור הערבים היה נמוך עוד יותר.⁴⁹ שיעור הערבים בכלל מקבלי התואר הראשון בשנת 2003 היה 7.5%. שיעור גבוה יחסית של מקבלי תארים ערבים היה ברפואה (9.8%), במקצועות הפארה-רפואיים (14%) ובמדעי הרוח (12.9%). שיעורים נמוכים של מקבלי תארים ערבים היה במדעים מדויקים ובהנדסה ואדריכלות.⁵⁰

עיבוד של נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שעשתה עמותת "סיכוי" מראה כי שכבת הגיל המשכילה ביותר במגזר הערבי היא צעירים בני 25-34 – לכרבע מהערבים בגילים אלו יש השכלה אקדמית או על-תיכונית. במגזר היהודי שיעור בעלי השכלה גבוהה באותם גילים הוא כ-60%. לעומת זאת, קרוב ל-30% מן הערבים בגילים אלו הם בעלי תשע שנות לימוד או פחות, לעומת אחוזים מעטים של יהודים בני אותו הגיל. נתונים אלו מצביעים על פערים מהותיים בהשכלה דווקא בתקופה שבה הצעירים מתחילים את חייהם וההשכלה נדרשת ביותר.⁵¹

⁴⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.46: תלמידים באוניברסיטאות, לפי תואר, תחום לימוד, מין, גיל, קבוצת אוכלוסייה ומוצא.

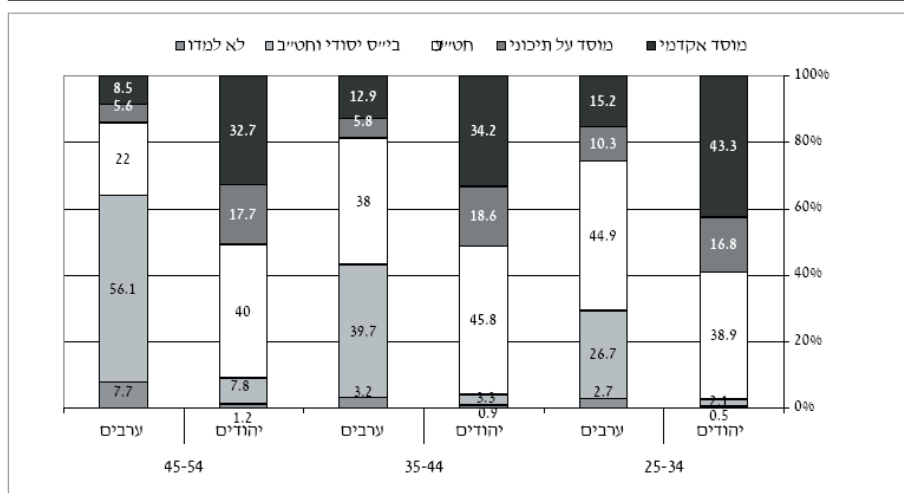
⁴⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מועמדים ללימודי תואר ראשון ותואר שני, סטודנטים ומקבלי תארים באוניברסיטאות, תשס"ג-תשס"ד – תכונות דמוגרפיות ופריסה גאוגרפית, תשס"ה, לוח 38: מקבלי תואר ראשון לפי מין, קבוצת אוכלוסייה, דת, מוצא, גיל חציוני ותחום לימודים, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 4 בספטמבר 2006.

⁴⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.46: תלמידים באוניברסיטאות, לפי תואר, תחום לימוד, מין, גיל, קבוצת אוכלוסייה ומוצא.

⁵⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מועמדים ללימודי תואר ראשון ותואר שני, סטודנטים ומקבלי תארים באוניברסיטאות, תשס"ג-תשס"ד – תכונות דמוגרפיות ופריסה גאוגרפית, תשס"ה, לוח 38: מקבלי תואר ראשון לפי מין, קבוצת אוכלוסייה, דת, מוצא, גיל חציוני ותחום לימודים, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 4 בספטמבר 2006.

⁵¹ עו"ד עלי חיידר (עורך), דוח סיכוי 2004-2005: מדיניות הממשלה כלפי האזרחים הערבים – שנתיים לפרסום דוח ועדת אור, דצמבר 2005.

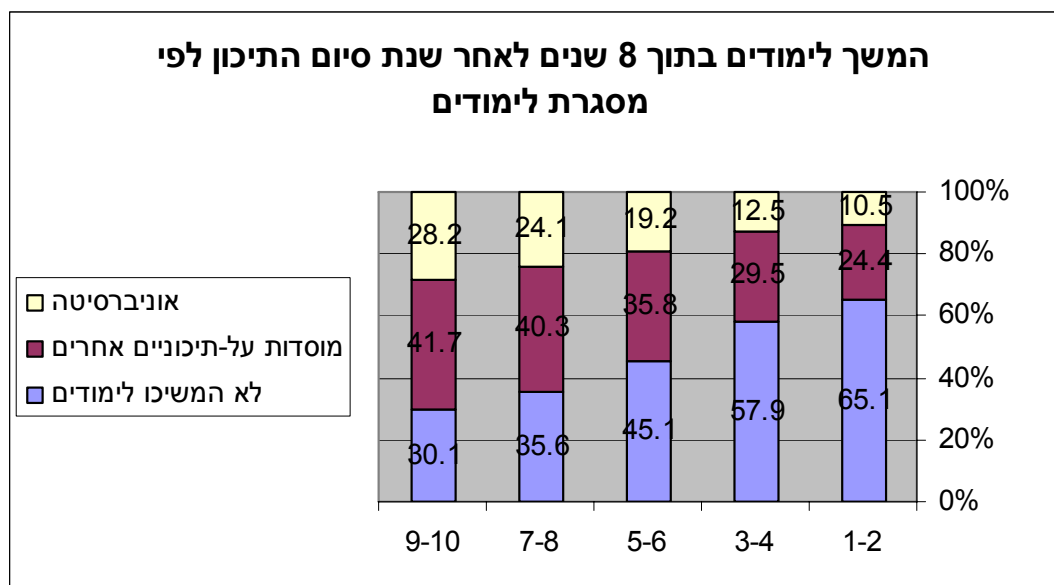
יהודים וערבים בגילאי העבודה העיקריים לפי מוסד לימודים אחרון, 2004

מקור: לכו"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2005

8.3. פערים לפי יישוב

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיעור הממשיכים בלימודים במסגרת כלשהי לאחר סיום הלימודים בכיתה י"ב עולה ככל שמקומו של היישוב בדירוג החברתי-כלכלי גבוה יותר. כמו כן, ביישובים השייכים לאשכולות העליונים חלק גדול יותר מן הרוכשים השכלה גבוהה לומדים באוניברסיטאות.⁵²

8.4. פערים לפי סוג הפיקוח

שיעור המתחילים ללמוד באוניברסיטה בקרב מקבלי תעודת בגרות בפיקוח הדתי גבוה לעומת שיעורם בפיקוח הכללי. 33.2% ממסיימי י"ב בשנת הלימודים תשנ"ו בפיקוח הדתי התחילו ללמוד באוניברסיטה

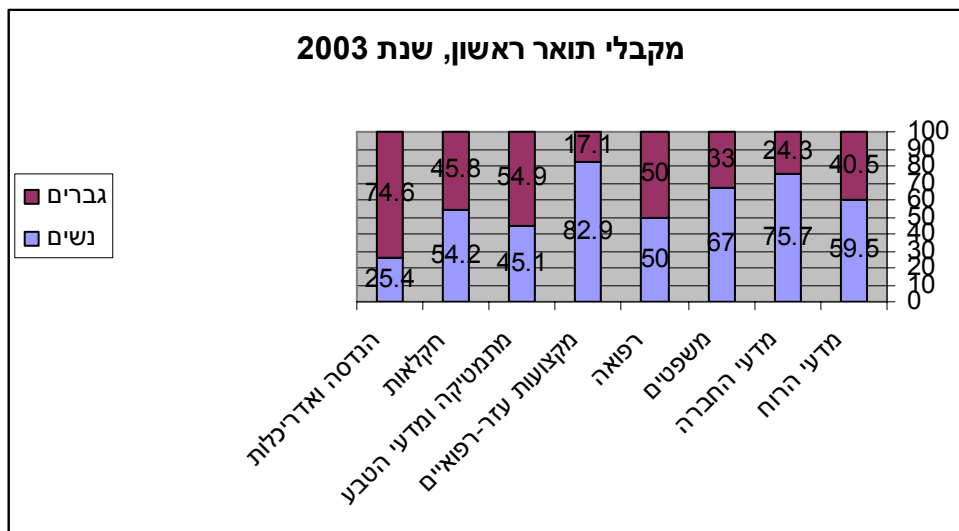
⁵² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.35: אחוז המתחילים ללמוד באוניברסיטה (בתוך 6 שנים לאחר שנת המחזור) מקרב מקבלי תעודות בגרות, לפי נתיב לימוד ותכונות שונות.

בתוך שש שנים מסיום לימודיהם, לעומת 31.1% בביקוח הכללי. ממסיימי י"ב בביקוח החרדי 6.2% התחילו ללמוד באוניברסיטה. עם זאת, בביקוח החרדי ניכרת בשנים האחרונות עלייה של ממש בשיעור הלומדים באוניברסיטה, לעומת ירידה בשיעור המתחילים ללמוד באוניברסיטה בסוגי הפיקוח האחרים.⁵³

8.5. פערים לפי מגדר

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמדים ששיעור גבוה יותר של הממשיכים בלימודיהם במסגרת על-תיכונית הן נשים (52% נשים לעומת 48% גברים). בקרב הנשים שממשיכות בלימודיהן קרוב למחצית לומדות באוניברסיטאות, לעומת כשליש מן הגברים. לפיכך, שיעורן גבוה בקרב מקבלי תואר ראשון (59.5% לעומת 40.5%) ותואר שני (56.9% לעומת 43.1%). עם זאת, שיעור הנשים המקבלות תואר שלישי נמוך משיעור הגברים – 47.4%.⁵⁴

מבדיקה של תחום הלימודים עולה כי במדעי הרוח, במדעי החברה ובמקצועות עזר רפואיים שיעור הנשים גבוה מאוד, אך ברפואה, במדעים מדויקים ובהנדסה ואדריכלות שיעור הנשים נמוך יותר.⁵⁵

9. פערים בהקצאת משאבים

הקצאת המשאבים בחינוך באה לידי ביטוי בתחומים רבים: תשתיות, שכר מורים, חינוך לא פורמלי, תקציבי פיקוח ותוכניות ייחודיות. להלן ייבדקו כמה פרמטרים עיקריים להקצאת משאבים: מספר התלמידים הממוצע בכיתה, המספר הממוצע של שעות שבועיות לכיתה, הקצאת שעות לימוד לתלמיד והכנסות בתי-ספר. יש להדגיש כי בשל שיטות התקצוב ומקורות המימון השונים של בתי-הספר במגזרים, ביישובים, בדרגי החינוך ובסוגי הפיקוח השונים יש קושי לערוך השוואה של הקצאות

⁵³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.35: אחוז המתחילים ללמוד באוניברסיטה (בתוך 6 שנים לאחר שנת המחזור) מקרב מקבלי תעודות בגרות, לפי נתיב לימוד ותכונות שונות.

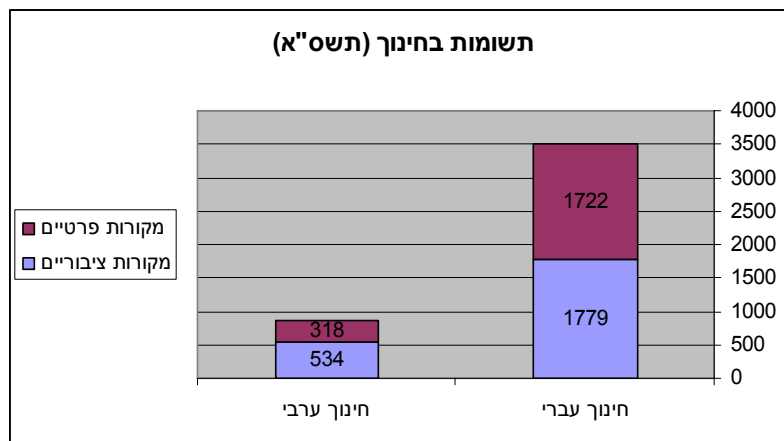
⁵⁴ שם; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מועמדים ללימודי תואר ראשון ותואר שני, סטודנטים ומקבלי תארים באוניברסיטאות, תשס"ג-תשס"ד – תכונות דמוגרפיות ופריסה גאוגרפית, לוח 38: מקבלי תואר ראשון לפי מין, קבוצת אוכלוסייה, דת, מוצא, גיל חציוני ותחום לימודים, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 4 בספטמבר 2006.

⁵⁵ שם.

התקציבים. הנתונים על הכנסות בתי-ספר מתבססים בעיקרם על סקר תשומות בחינוך של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שפורסם בשנת 2004. סקר זה בדק את ההכנסות העומדות לרשות בית-הספר ממקורות מימון ציבוריים ופרטיים בשנת 2001, לא כולל משכורות מורים. הכנסות אלה מיועדות למימון ההוצאות האחרות של בתי הספר, בעיקר רכישת מוצרים ושירותים שונים, המוערכות ב-18.5% מכלל ההוצאה השוטפת של מוסדות חינוך יסודי ועל יסודי. שיטת התקצוב של בתי-ספר בחינוך המוכר שאינו רשמי ובחינוך הפטור, ובהם בתי-ספר תיכוניים, חרדיים ופנימיים, אינה מאפשרת להפריד בין ההכנסות הציבוריות המיועדות לתשלום משכורות למורים להכנסות אחרות, ולכן ההכנסות שנרשמו בבתי-ספר אלו גבוהות יותר משל בתי-ספר אחרים.⁵⁶ יש לציין כי ההיענות לסקר הייתה נמוכה יחסית, במיוחד בפקוח החרדי ובמגזר הערבי. בשל מגבלותיו של הסקר, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לא פרסמה את מלוא נתוניו בפומבי.⁵⁷

9.1 לפי מגזר

על-פי סקר תשומות בחינוך, במגזר היהודי היו **ההכנסות הממוצעות לתלמיד** בשנת 2001 למעלה מפי-שלושה משל תלמיד במגזר הערבי.

ואכן, שיעור גבוה יחסית של בתי-ספר במגזר הערבי מדווחים כי צורכיהם אינם מסופקים.⁵⁸

מספר התלמידים הממוצע בכיתה במגזר הערבי גבוה ממספרם במגזר היהודי בכל שלבי החינוך. במגזר היהודי יש בכל כיתה 26 תלמידים בממוצע, לעומת 30 תלמידים בכל כיתה במגזר הערבי.⁵⁹ לדברי נציגי משרד החינוך, במגזר הערבי היו חסרות 1,800 כיתות בראשית שנת הלימודים תשס"ו.⁶⁰

המספר הממוצע של שעות שבועיות לכיתה במגזר הערבי בשנת 2006 אמור להיות 47.7 שעות, לעומת 49.0 שעות שבועיות לכיתה במגזר היהודי. בבתי-הספר היסודיים כיתה במגזר הערבי מקבלת יותר שעות

⁵⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקר חדש – תשומות בחינוך תשס"א**, הודעה לעיתונות, 3 באוגוסט 2004 (עדכון מ-9 בדצמבר 2004), אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 22 באוגוסט 2006.

⁵⁷ יוסף גידיניאן, ראש תחום חינוך והשכלה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מכתב, 5 באוקטובר, 2006.

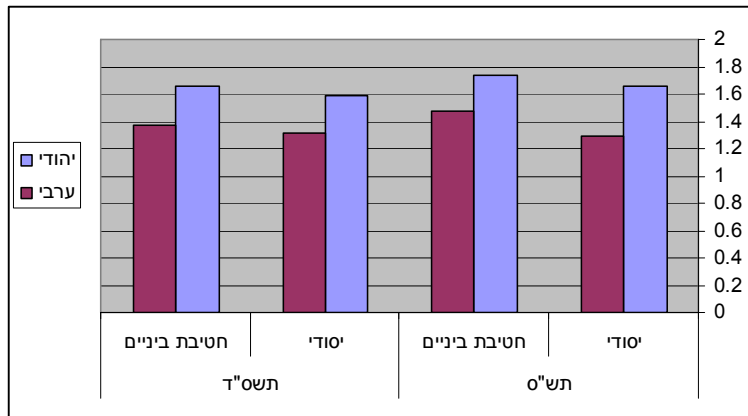
⁵⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקר חדש – תשומות בחינוך תשס"א**, הודעה לעיתונות, 3 באוגוסט 2004 (עדכון מ-9 בדצמבר 2004), אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 22 באוגוסט 2006.

⁵⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שנתון סטטיסטי לישראל 2005**, לוח 8.11: כיתות במערכת החינוך.

⁶⁰ ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת בנושא המחסור בכיתות לימוד בכלל ובמגזר הערבי בפרט, 27 בספטמבר 2005.

מכיתה במגזר היהודי, אך בחטיבות העליונות יש פער גדול של יותר מחמש שעות שבועיות, לטובת המגזר היהודי, בין המגזר הערבי ליהודי.

הקצאת שעות הלימוד פר תלמיד בבתי-ספר יסודיים ובחטיבות הביניים במגזר הערבי נמוכה מהקצאת השעות פר תלמיד במגזר היהודי. הפער בין המגזר הערבי למגזר יהודי בתחום זה לא השתנה מהותית מאז שנת 2000, למרות יישום המלצות דוח-שושני להשוואת התקצוב פר תלמיד.⁶¹

9.2. פערים לפי יישוב

נתוני משרד החינוך לשנת 2000 מצביעים על עדיפות בהקצאת תקציבים לשעות הוראה ליישובים חלשים בחינוך היסודי במגזר היהודי.

המספר הממוצע של שעות שבועיות לכיתה גבוה יותר ככל שהרשות משויכת לאשכול נמוך יותר במדד חברתי-כלכלי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ב-30 הרשויות שבהן המספר הממוצע של שעות הוא הגבוה ביותר, הדירוג הממוצע במדד חברתי-כלכלי היה 4.4. ב-30 הרשויות שבהן המספר הממוצע של שעות הוא הנמוך ביותר, הדירוג הממוצע במדד חברתי-כלכלי היה 7.5. עם זאת, בכל אחת מן הקבוצות יש חריגים. פילוח השעות מלמד כי תוספת השעות ביישובים לא מבוססים מגיעה משעות שמעבר לתקן המיועדות לקבוצות ספציפיות – שעות סל טיפוח, יישובי עדיפות לאומית, יישובי קווי עימות, שיקום שכונות ועוד.

המספר הממוצע של תלמידים בכיתה נוטה להיות גבוה יותר ביישובים מבוססים יותר. ככל שמספר השעות השבועיות לכיתה גבוה יותר ומספר התלמידים בכיתה נמוך יותר, **המספר הממוצע של שעות לתלמיד** גבוה יותר. מכאן שביישובים חלשים המספר הממוצע של שעות לתלמיד גבוה יחסית ליישובים מבוססים.⁶²

בסקר שנערך במרכז "אדוה" בשנת 2003 נבדקו הכנסותיהם של כמה בתי-ספר באזורים בעלי מאפיינים כלכליים שונים. בסקר נמצא כי אמנם לבתי-ספר ששוכנים באזורים לא מבוססים ניתן מספר רב יותר של שעות הוראה לתלמיד, אולם לבתי-ספר באזורים שבהם אוכלוסייה מבוססת יש מקורות הכנסה נוספים: תקציבים עירוניים המיועדים לשעות הוראה ולאחזקה, תשלומי הורים והכנסות עצמיות

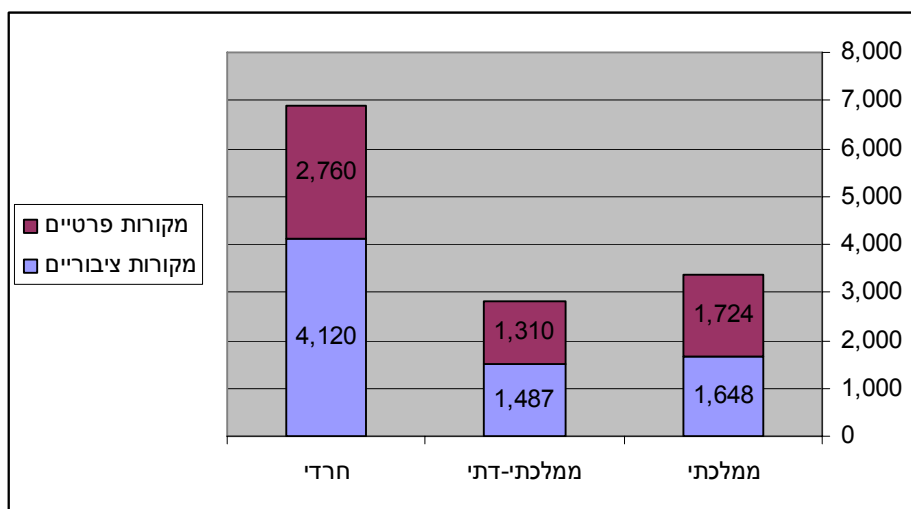
⁶¹ אתר האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, www.education.gov.il, תאריך כניסה: 22 באוגוסט 2006.
⁶² דליה שפרינצק, דניאל לוי-מזלום, דרורית פיטרמן ואהוד בר, מערכת החינוך בראי היישובים, משרד החינוך, המינהל לכלכלה ותקציבים, ירושלים 2002.

מתרומות ומהשכרת מבנים ושירותים. לפיכך, הכנסות בתי-הספר באזורים מבוססים גדולות במידה ניכרת מהכנסות בתי-ספר באזורים לא מבוססים, לעתים פי כמה.⁶³

9.3. פערים לפי סוג הפיקוח

לפי נתוני משרד החינוך, בשנת 2005 המספר הממוצע של תלמידים בכיתה בפיקוח הממלכתי היה 30.66 ילדים בכיתה, בפיקוח הממלכתי-דתי – 25.67 ילדים בכיתה ובפיקוח החרדי – 23.71 תלמידים בכיתה.⁶⁴

על-פי סקר תשומות בחינוך היו ההכנסות הממוצעות לתלמיד במגזר החרדי כמעט כפולות מבבתי-ספר בפיקוח הממלכתי והממלכתי-דתי. עם זאת, שיטת התקצוב של בתי-ספר בחינוך המוכר שאינו רשמי ובחינוך הפטור, ובכללם בתי-ספר חרדיים, אינה מאפשרת להפריד בין ההכנסות הציבוריות המיועדות לתשלום משכורות למורים להכנסות אחרות, ולכן ההכנסות שנרשמו בהם גבוהות יותר מאלו שנרשמו בבתי-ספר אחרים.⁶⁵

10. פערים בהשכלת מורים

השכלת מורים היא מאפיין בעל השפעה רבה על הישגים לימודיים של תלמידי בתי-ספר. במחקר שערך מכון ון ליר נמצא כי בבתי-ספר שבהם שיעור המורים בעלי תואר מוסמך גדול מ-23%, הישגי בחינות הבגרות גבוהים יותר.⁶⁶

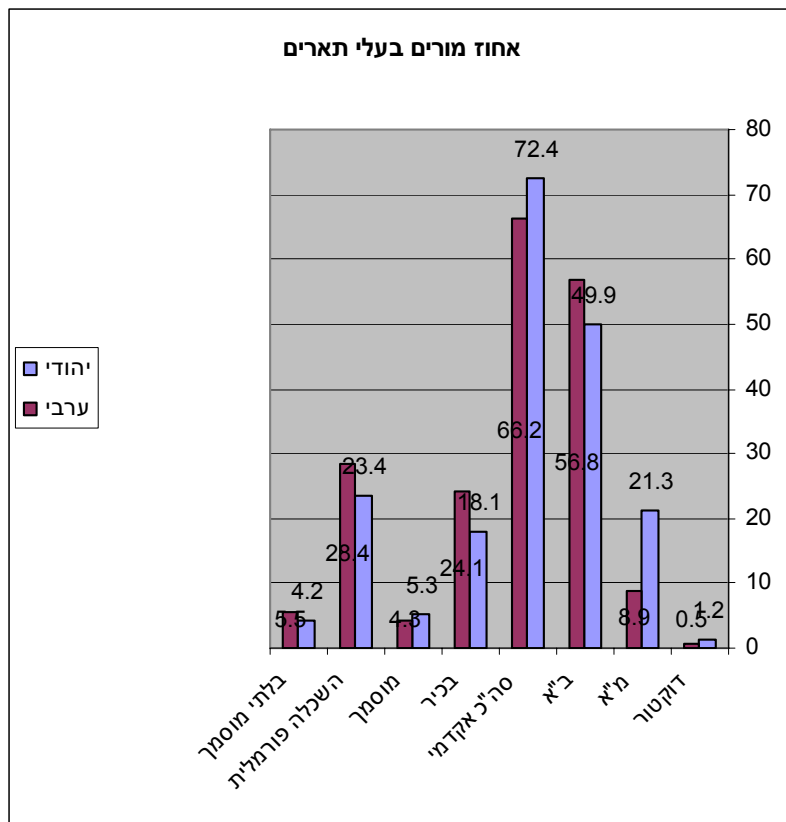
10.1. פערים לפי מגזר

⁶³ יעל פישביין, על האי-שוויון בתקצוב החינוך היסודי, מרכז "אדוה", אפריל 2003.
⁶⁴ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נתונים בנושא מספר התלמידים בכיתה במערכת החינוך בישראל, כתיבה: אתי וייסבלאי, 24 במאי 2006.

⁶⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר חדש – תשומות בחינוך תשס"א, הודעה לעיתונות, 3 באוגוסט 2004 (עדכון מ-9 בדצמבר 2004), אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 22 באוגוסט 2006.

⁶⁶ שמואל שי, תומר אוליצקי, משה בן שטרית ונטליה מירוניציב, זכאות ואי-זכאות לתעודת בגרות: ניתוח הישגים של תלמידי בית-ספר תיכון בישראל לפי משתנים דמוגרפיים ובית-ספריים, המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר בירושלים, חוברת 5, אוקטובר 2005, עמ' 18-23.

מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה כי במגזר הערבי שיעור המורים האקדמאים נמוך במעט משיעורם במגזר היהודי. נוסף על כך, מורים במגזר היהודי משכילים יותר מעמיתיהם במגזר הערבי, ושיעור המורים בעלי תואר שני במגזר היהודי כמעט כפול משיעורם במגזר הערבי.⁶⁷

11. הישגי תלמידים במבחנים בין-לאומיים⁶⁸

בשנים האחרונות השתתפה ישראל בכמה מחקרים שמאפשרים לערוך השוואה בין הישגי תלמידים במערכת החינוך בארץ להישגי תלמידים במדינות אחרות בעולם. בין המחקרים מבחנים במתמטיקה ובמדעים (TIMSS), באוריינות (PIRL) ובאוריינות בענפי הקריאה, המתמטיקה והמדעים (PISA). מבחנים אלו מאפשרים לעמוד על מידת ההצלחה של מערכת החינוך בישראל לעומת מערכות החינוך במדינות אחרות בהכנת תלמידים לקראת התמודדות עם אתגרי המציאות המודרנית. תוצאות המחקרים מעידות כי ממעמד מוביל בהישגי תלמידים בשנות ה-60 התדרדרה ישראל למקום נמוך בכל המדדים. כמו כן המבחנים מצביעים על פערים גדולים בהישגים בין תלמידים ממגזרים שונים.

⁶⁷ עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005, לוח 8.30: כוחות הוראה, לפי דרג חינוך ותכונות נבחרות – תשס"ה. מורה בכיר הוא מורה שלמד שלוש שנים בסמינר או במכללה למורים משנות ה-80 ואילך; מורה מוסמך הוא מורה שלמד שנתיים בסמינר למורים עד תחילת שנות ה-80.

⁶⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מדדים להשוואה בין-לאומית בחינוך, כתיבה: אופיר בן-אסולי ודפנה סחייק, 23 ביולי 2003.

TIMSS – Trends in International Mathematics and Science

ממוצע הישגי התלמידים במתמטיקה ובמדעים בבחינות שנערכו בשנת 2003 לתלמידי כיתות ח' מעיד על שיפור ניכר לעומת הישגי התלמידים בבחינות בשנת 1999. במבחנים, שהשתתפו בהם תלמידים מ-45 מדינות, דורגה ישראל במקום ה-19 במדעים ובמקום ה-23 במתמטיקה. ואולם, שיעור התלמידים המצטיינים בישראל נותר נמוך. כמו כן, הנתונים מצביעים על צמצום הפערים בין תלמידים ממגזרים שונים. עם זאת, במדגם לא נכללו 22.5% מהתלמידים – התלמידים הלומדים בבתי-ספר שמתמטיקה ומדעים אינם חלק מתוכנית הלימודים הרשמית שלהם, ובהם בתי-ספר חרדיים ובתי-ספר במזרח ירושלים.⁶⁹

PIRL – Progress in International Reading and Literacy Study

המבחן ניתן בשנת 2001 לתלמידי כיתות ד' ב-36 מדינות ונבדקה בו הבנת הנקרא בשני סוגי טקסטים – טקסט ספרותי (קריאה לשם הנאה) וטקסט אינפורמטיבי (קריאה לצורך לימוד). **לפי תוצאות מבחן זה דורגה ישראל במקום ה-23. כמו כן, נמצאו פערים גדולים בין המגזר היהודי למגזר הערבי: המגזר היהודי דורג במקום ה-13 והמגזר הערבי – במקום ה-30.** גם במבחן ה-PIRL לא השתתפו תלמידים מן המגזר החרדי.

PISA – Programme for International Student Assessment

במחקר שערך ה-OECD נבחנה מידת ההכשרה של בני 15 לעולם המחר. המחקר מבוסס על הנחת היסוד שאוריינות – היכולת להבין מגוון טקסטים (עיוניים, מדעיים, גרפיים וכו'), להשתמש בהם ולהפעיל עליהם שיקול דעת בזיקה להקשר שהם מופיעים בו – היא תנאי לכל למידה. שלא כמו במחקרים אחרים, על-פי הנחיית ה-OECD נכללו במחקר זה מדגמים מכל המגזרים: הממלכתי, הממלכתי-דתי, החרדי והערבי (ובכללו הבודאי והדרוזי).

ב-41 המדינות שהשתתפו במבחן דורגה ישראל במקום ה-30 באוריינות (קריאה), במקום ה-31 באוריינות מתמטית ובמקום ה-33 באוריינות מדעית. לכשליש מן התלמידים חסרו המיומנויות הבסיסיות של אוריינות והם דורגו ברמה הנמוכה ביותר של המבחן או מתחתיה. ישראל דורגה באחד המקומות האחרונים ברמת השוויון בין התלמידים, ונמצא כי בישראל הרמה הסוציו-אקונומית של בית-הספר היא בעלת התרומה הגדולה ביותר להישגי התלמיד.⁷⁰

⁶⁹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, הישגי ישראל במבחני TIMSS, כתיבה: נעמי מי-עמי, 1 במרס 2005.
⁷⁰ ד"ר ברכה קומרסקי ופרופ' זמירה מברך, אוריינות, קריאה, מתמטיקה ומדעים: מחקר PISA 2002, דצמבר 2004, בית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן.

12. מקורות

1. גידניאן, יוסף, ראש תחום חינוך והשכלה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מכתב, 5 באוקטובר, 2006.
2. האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, www.education.gov.il, תאריך כניסה: 22 באוגוסט 2006.
3. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ילדים בגני ילדים ובמעונות יום – תשס"ד, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 5 בספטמבר 2006.
4. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מועמדים ללימודי תואר ראשון ותואר שני, סטודנטים ומקבלי תארים באוניברסיטאות תשס"ג-תשס"ד – תכונות דמוגרפיות ופריסה גאוגרפית, תשס"ה.
5. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005.
6. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר חדש – תשומות בחינוך תשס"א, הודעה לעיתונות, 3 באוגוסט 2004 (עדכון מ-9 בדצמבר 2004), אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 22 באוגוסט 2006.
7. חידר עלי (עורך), דוח סיכוי 2004-2005: מדיניות הממשלה כלפי האזרחים הערביים – שנתיים לפרסום דוח ועדת אור, דצמבר 2005.
8. ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת בנושא המחסור בכיתות לימוד בכלל ובמגזר הערבי בפרט, 27 בספטמבר 2005.
9. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מדדים להשוואה בין-לאומית בחינוך, כתיבה: אופיר בן-אסולי ודפנה סחייק, 23 ביולי 2003.
10. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, הישגי ישראל במבחני TIMSS, כתיבה: נעמי מי-עמי, 1 במרס 2005.
11. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נתונים בנושא מספר התלמידים בכיתה במערכת החינוך בישראל, כתיבה: אתי וייסבלאי, 24 במאי 2006.
12. משרד החינוך, אגף א' בחינוך, נתוני בחינות בגרות – תשס"ה-2005, ירושלים, מאי 2006.
13. משרד החינוך, רשות ארצית למדידה והערכה, מערכת החינוך בראי המיצ"ב – דוח ארצי תשס"ד, אתר משרד החינוך, www.education.gov.il, תאריך כניסה: 25 במאי 2006.
14. נציב הדורות הבאים בכנסת, החינוך לגיל הרך בישראל – מהיכן ולאן? מגמות, התפתחויות ומבט עתידי על החינוך הקדם-יסודי בישראל, דצמבר 2005.
15. סבירסקי שלמה ושורץ איתי, זכאות לתעודת בגרות לפי יישוב 2004-2005, מרכז "אדוה", אוגוסט 2006.
16. פיכטלברג-ברמץ אסנת, הסדרים לטיפול בילדים בגיל הרך, משרד התמ"ת, מינהל מחקר תכנון וכלכלה, דצמבר 2004, אתר משרד התמ"ת, www.tamat.gov.il, תאריך כניסה: 5 בספטמבר 2006.

17. פישביין יעל, על האי-שוויון בתקצוב החינוך היסודי, מרכז "אדוה", אפריל 2003.
18. קומרסקי ברכה ומברך זמירה, אוריינות, קריאה, מתמטיקה ומדעים: מחקר PISA 2002, בית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן, דצמבר 2004.
19. רסולי ישראל, מינהל תקשוב ומערכות מידע, משרד החינוך, מכתב, 29 באוגוסט 2006.
20. שי שמואל, אוליפקי תומר, בן שטרית משה ומירוניצ'ב נטליה, זכאות ואי-זכאות לתעודת בגרות: ניתוח הישגים של תלמידי בית-ספר תיכון בישראל לפי משתנים דמוגרפיים ובית-ספריים, המרכז לצדק חברתי ודמוקרטיה ע"ש יעקב חזן במכון ון ליר בירושלים, חוברת 5, אוקטובר 2005.
21. שמיד הלל, דין וחשבון הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה, מרס 2006.
22. שפרינצק דליה, לוי-מזלום דניאל, פיטרמן דרורית ובר אהוד, מערכת החינוך בראי היישובים, משרד החינוך, המינהל לכלכלה ותקציבים, ירושלים 2002.